

ספר
פרשת דרכים
על חומש בראשית

מבעל המשנה למלך

בתוספת קונטרס גוי ששבת

ספר
פרשת דרכים
על חומש בראשית
מבעל המשנה למלך

חידושים מתוך ספר הדרושים פרשת דרכים
מסודרים בסדר חדש לפי פרשיות השבוע
בתוספת הערות וביאורים

קונטרס גוי ששבת

בו יבואר איך שמרו אבותינו שבת לפני מתן תורה
ועוד כמה וכמה נידונים בהלכה ואגדה
בעניין איסורו של גוי לשבות

עימוד ועיצוב: א.סלומון 054-8464452

לכל ענייני הספר ניתן לפנות להלל גוטסמן 052-7658474

בס"ד

אלביש שמים קדרות
ושק אשים כסותם
ותרגז הארץ ממקומה
ספר זה הוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של רב האי גאון וקדוש
אא"ז עטרת תפארת ישראל צדיק יסוד עולם
לשונו לשון זהב ורלב לא עלתה על פיו
התגבר כארי לעמול בעמלה של תורה לשמה, בקדושה ובטהרה ובענווה
עילאה
וכל כולו מעשה חושב מהו רצון ה'
פועל ישועות בקרב הארץ
כקש"ת רבי לוי הכהן רבינוביץ זצוקללה"ה
בן להאי גאון וקדוש רבן גמליאל זצ"ל ראש ישיבת קישנוב
בעל "מעדני השלחן" - שו"ת "מעדני מלכים" - "וללוי אמר", ועוד
אשר עלה בסערה השמימה בשבת קודש
בעידן רעוא דרעוין פרשת תרומה לסדר "ואל הארון תתן את העדות"
ב' לחודש אדר תשע"ה.
על זה דוה לבנו על אלה חשכו עיננו.
אוי מי יורה לנו דעה, מי יבין לנו שמועה.

ת. נ. צ. ב. ה.

הונצח על ידי נכדו הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס "גם אני אודך", ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים, וקובץ "שבט הכהונה"
בן הגה"צ רבי אלחנן יעקב דוד שליט"א

הקדמה

הנה הרב הלל גוטסמן שליט"א
ערך להפליא החיבור המיוחד "פרשת דרכים" מבעל המשנה למלך זיע"א
בתוספת הערות וביאורים כיד ה' הטובה עליו לזכות את הרבים
שיהיה שווה לכל נפש להתענג בדבריו הקדושים והנפלאים
מתוקים מדבש ונופת צופים.
ואמרתי שכדאי מאד להדפיסו על ידי המכון שחנני ה' יתברך
מכון "גם אני אודך",
ותן לחכם ויחכם עוד.
ויהיה רצון שמרן בעל המשנה למלך זצ"ל יגן עלינו להתברך בכל מילי
דמיטב
ונשמע ונבשר תמיד רק בשורות טובות
אמן כן יהיה רצון

בברכת כהנים באהבה כעתירת
גמליאל הכהן רבינוביץ
מח"ס "גם אני אודך"
ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

דברים אחדים

מיהו מחבר הספר פרשת דרכים

ספר פרשת דרכים נתחבר על ידי הגאון רבי יהודה רוזאניס זצ"ל מחבר הספר המפורסם משנה למלך על הרמב"ם, ונסדר אחרי מותו על ידי תלמידו הגאון רבי יעקב כולי זצ"ל מחבר הספר ילקוט מעם לועז.

האור החיים הקדוש בספרו פרי תואר סימן כ' כותב על המשנה למלך עליו אני אומר אשריך אברהם אבינו שרבי יהודה רוזאניס יצא מחלציך ועוד כתב עליו במקום אחר חד בדרא.

מהו הספר פרשת דרכים

ספר פרשת דרכים הוא ספר דרושים באגדה, בכל דרוש לקח רבנו המשנה למלך איזה נושא מהתורה או מהנ"ך והביא עליו הרבה מאמרי חז"ל מהגמרא ומהמדרשים, והקשה הרבה קושיות, וביאר את הכל כיד ה' הטובה עליו.

הנושא המפורסם ביותר בספר הוא הדיון האם לאבותינו לפני מתן תורה היה שם ישראל או שם של בני נח, רבנו כתב על כך כחמישים עמודים וביאר על פי זה הרבה מאוד פסוקים ומאמרי חז"ל, אך יש עוד הרבה דיונים ארוכים בספר, בספר הנוכחי שמסודר על ספר בראשית חלק נכבד מהספר עוסק בנידון שהזכרנו, ועל פי הנושא הזה מבאר רבנו גם את מחלוקתם של יוסף והשבטים ועוד עניינים רבים.

מה ההבדל בין ספר פרשת דרכים המקורי לבין הספר שלפנינו

בספר פרשת דרכים המקורי יש דרושים לפי נושאים וכן"ל, הדרושים ארוכים וחלקם ארוכים מאוד ומבארים כל עניין בהרחבה גדולה, מי שלומד דרושים שלמים נהנה מאוד מהמהלכים היפים שמישבים כל כך הרבה מאמרי חז"ל.

אבל מה נעשה שעקב אריכות הדברים אין הרבה אנשים שלומדים את הדרושים, ואף שהספר מפורסם מאוד ונתחבר על ידי אחד מגדולי האחרונים שדבריו בספרו משנה למלך מתבדרים כל היום בבית המדרש.

ולכן נתעוררתי בחסד ה' לסדר חידושים מתוך הפרשת דרכים בסדר חדש לפי פרשיות השבוע, והבאתי את חידושי שיעל הפרשיות בלי אריכות יתירה, וזאת כדי שרבים יוכלו ליהנות מחידושים אלו, וקודם כל הוצאתי על חומש בראשית ואני תקווה שהשם יתברך יזכני להוציא גם על המשך התורה.

ואמנם גם אחרי שקיצרתי את הדברים עדיין אין זה ספר של ווארטים קצרים, אלא ספר של מהלכים שמבארים דברים מוקשים על סדר הפרשיות, וכאן המקום לומר שאת היופי האמיתי של הדברים יכול לראות רק מי שלומד דרושים שלמים מהספר ומכל מקום עשיתי את הקיצור הנוכחי כיון שהרבה אנשים ממילא לא ישקיעו ללמוד דרושים שלמים.

סדר כתיבת הדברים

השתדלתי לשמור על לשונו של הפרשת דרכים, אבל בחלק מקומות לא היה אפשר להביא את לשונו וגם לקצר ולכן במקומות אלו שיניתי את הלשון או חלק מהלשון וציינתי את הדבר.

בכל מקום ציינתי מאיזה מקום בפרשת דרכים נלקחו הדברים כדי שמי שירצה יוכל לראות את הדברים בהרחבה, ציינתי באיזה דרוש נמצאים

הדברים ובאיזה עמוד בספר פרשת דרכים כתובים הדברים, ציון העמודים הוא על הספר פרשת דרכים שיצא לאור על ידי הרה"ג ר' יצחק אוחנה וכאן המקום להודות לו על שנתן לי ברוחב לבו להשתמש במהדורה המתוקנת שהוציא, אשר בה השקיע הרבה מאד מאמצים כדי לציין את המקורות המדויקים של כל מאמרי חז"ל שהובאו בספר, וכן הוסיף עוד כמה הוספות חשובות.

קונטרס גוי ששבת

בסוף ספר זה הוספתי נספח מיוחד, קונטרס גוי ששבת בו יבואר איך שמרו אבותינו שבת לפני מתן תורה לפי הדעות שהיה להם דין בני נח, וכן מה מיוחד במה שאברהם אבינו שמר אפילו עירובי תבשילין ועירובי תחומין, ועוד כמה נידונים בעניין גוי ששבת, וכגון גוי ששבת ביום טוב ועשה מלאכה לצורך אוכל נפש האם נחשב הוא גוי ששבת, וגר שמל ולא טבל האם ישמור שבת ועוד כמה וכמה נידונים מעניינים בהלכה ובאגדה בעניין איסורו של גוי לשמור שבת.

וכיון שבספר פרשת דרכים מאריך בדיון האם היה לאבותינו שם ישראל לפני מתן תורה, ומביא ראיה ממה ששמרו שבת שהיה להם דין ישראל, לכן אמרתי מה טוב לצרף בסוף הספר את הנספח הזה.

לסיום אודה לבורא עולם על כל הטובות הרבות שעשה עושה ויעשה עמי, ובפרט כאן המקום להודות על שזיכני לסדר את דבריו של אחד מגדולי האחרונים בעל המשנה למלך בספרו פרשת דרכים, ואקווה שיזכני להמשיך את המלאכה ולהוציא עוד מתורתו של רבנו לפחות על חומש שמות שעליו יש לרבנו חידושים מופלאים מאד.

הספר יוצא לאור על יד מכון גם אני אודך בראשות הגאון רבי גמליאל הכהן
רבינוביץ שליט"א מחבר סדרת הספרים גם אני אודך, אשר באהבתו הגדולה
לתורה זכה כבר להוציא לאור עשרות ספרים נפלאים, יזכהו השם יתברך
להפיץ מעיינותיו חוצה ולזכות את הרבים מתוך בריאות ושמחה.

הלל גוטסמן

פרשת בראשית

האם הגשם מגיע מהאוקיינוס או מהמים העליונים

תניא רבי אליעזר אומר כל העולם כולו ממי אוקיינוס שותה שנאמר ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב) אמר לו רבי יהושע והלא מימי אוקיינוס מלוחים הם, אמר לו מתמתקים הם בעבים, רבי יהושע אומר כל העולם כולו ממים עליונים הוא שותה שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים.

¹בפרק קמא דתענית² אמר רבי יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו לשליח ואלו הם וכו' של גשמים דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב³.

וכתבו החידושים שהקשה הראב"ד והלא מצינו שנמסר מפתח של גשמים ביד אליהו דכתיב⁴ חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר⁵,

עוד קשה דבגמרא⁶ מבואר מדוע נשבע אליהו זאת (שורש הדברים כתוב בנביא והגמרא מספרת יותר מפורט מה קרה) ומספרת הגמרא שחיאל בנה עיר אחרת בשם יריחו, ולא במקומה של יריחו הקדומה, וכשיסדה מת בנו הבכור וכשהציב דלתותיה מת בנו הצעיר, וכמו שקילל יהושע שכך יקרה למי שיבנה את יריחו, הגיעו אליהו ואחאב לבית האבל, אמר אחאב דילמא כשקילל יהושע קילל הוא גם את מי שיבנה את יריחו הקדומה עם שם אחר, וכן את מי שיבנה עיר אחרת ויקרא לה יריחו וכמו שעשה חיאל, אמר אליהו

1 דרוש עשרים ואחד מעמוד רכה והלאה וחלק גדול ממאמר זה אינו מלשונו של רבנו,

2 ב.

3 דברים יא טז

4 מלכים א יז א

5 רש"י תירץ דרך שלשתם יחדיו לא נמסרו לשליח, והראב"ד הביא תירוצי דומה דאחד נמסר לשליח אבל שניים לא נמסרו יחדיו, והביא ראיה לתירוצו זה מסנהדרין ק"ג. ודחה תירוצו זה

ותירץ תירוצו אחר והובא התירוצו בפרשת דרכים.

6 סנהדרין ק"ג.

נכון הדבר, אמר לו אחאב הרי קללת משה לא התקיימה שכתוב⁷ וסרתם ועבדתם וגו' וכתוב על זה וחרה אף ה' בכם ועצר את השמיים ולא יהיה מטר, ואני הצבתי עבודה זרה על כל תלם ותלם ויורד כזה גשם חזק שאינו מאפשר לי ללכת ולעבוד את העבודה זרה, מיד ויאמר אליהו וגו' חי ה' אלהי ישראל וגו' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי.

והמפרשים כולם תמהו במאמר זה, דמה הואיל אליהו לקושיית אחאב במה שנשבע, ואדרבא עכשיו תתחזק קושיית אחאב ביותר, שיאמר אחאב קללת משה לא נתקיימה וקללת אליהו תלמיד תלמידו נתקיימה, ונדחקו הרבה בקושיה זו.

הרי לפנינו ב' שאלות

- א. איך נמסר מפתח הגשמים לאליהו,
- ב. איך ענה אליהו על קושיית אחאב,

ואפשר לתרץ זאת עם מה שמבואר בפרק ב' דבבא בתרא⁸ אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש אין הגשמים יורדים מאוצר הטוב, שנאמר⁹ יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, וישראל שרויין על אדמתם גשמים יורדים מאוצר הטוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתן אין גשמים יורדים מאוצר הטוב.

הכלל העולה דאיכא שני אוצרות גשמים, אוצר טוב ואוצר שאינו טוב, ואם כן אפשר לומר דהא דאמרינן דמפתח של גשמים לא נמסר לשליח היינו דווקא מפתח דאוצר טוב, אבל איך מפתח דגשמים שאינם מאוצר הטוב נמסר לשליח, דהרי הפסוק שממנו לומדים שמפתח גשמים לא נמסר לשליח הוא שכתוב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, ואם כן כל זה לא נאמר רק על האוצר

7 דברים יא טז

8 כה ע"ב

9 דברים כח יב

הטוב שלא נמסר לשליח, אבל מפתח של גשמים שלא מאוצר הטוב נמסר לשליח.

ובזה מיושב גם מה ענה אליהו לאחאב באמרו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר, משום דאליהו הכריח דעל כרחך גשמים הללו שיוורדים להם אינם מאוצר הטוב, שהרי עובדי עבודת גילולים היו וכתב ועצר את השמיים, אלא ודאי דאינם מאוצר הטוב ומשום הכי נמסרו לשליח, ומשום הכי לקח מפתח של גשמים בידו, כדי להוכיח דמה שירד עד עכשיו הוא מאוצר שאינו טוב, ולכן יכול הוא לקחת המפתח¹⁰.

ומצינו עוד בגמרא שהגשמים נמסרים לשליח, דאמר רבה¹¹ לדידי חזי לי האי רידיא וכו' ופירש רש"י מלאך הממונה על הגשמים כך שמו, הרי מבואר שיש מלאך ממונה על הגשמים, וכן ביומא¹² אמרינן ויש אומרים אף רידיא ופירש רש"י מלאך הממונה על השקאת הארץ.

ובגמרא בתענית¹³ תניא רבי אליעזר אומר וכו' וכמו שמובאים דבריו ודברי

10 ואמנם צריך להבין דאם יורדים גשמים גם כשעובדים עבודה זרה אם כן מה התורה מזהירה אותנו שלא יהיה מטר, והלא סוף סוף כן יורד גשם, ורבנו ביאר בספרו דהגשם שיוורד מהמים העליונים מגיע ביותר שפע, כיון שהוא מושפע על ידי הקב"ה עצמו ולא על ידי שליח, וזו ההזרה שהקב"ה מזהיר אותנו שגשם זה יהיה רק כשיעבדו אותו. ורבנו מוסיף לבאר בעמוד רכט דאחאב עצמו ידע שאליו יכול לענות לו תירוץ זה שיכול לרדת גשם אבל לא מהמים העליונים, דהרי אחאב היה חכם גדול וכמבואר בסנהדרין קג: שהיה שונה פ"ה פנים בתורת כהנים, ולכן אחאב דחה תירוץ זה בתוך דבריו כשאמר שיוורד גשם כל כך הרבה עד שאינו יכול ללכת לעבוד עבודה זרה, ובא לומר לאליהו אל תתרץ לי שיכול לרדת גשם אבל לא מהמים העליונים דהרי כעת יורד לנו הרבה גשם ועל כרחך הם מהמים העליונים, ואליהו הכריח לדבר זה שהגשם שיוורד הוא מממי אוקיינוס, הוא ודאי דבר נכון, שהרי הוא יכול לעצור את הגשם, ועל כרחך שגשם זה הוא מממי אוקיינוס. ואמנם עדיין צריך להבין, דהרי אחרי שרבנו מבאר שרק המים העליונים מגיעים בשפע אם כן איך בתקופת אחאב ירדו גשמים בשפע, ואף שאליו הוכיח שהמים באמת הגיעו מהאוקיינוס על ידי שהצליח לעצור אותם, מכל מקום עדיין צריך להבין איך ירדו הם בשפע וצ"ע.

11 תענית כה ע"ב

12 כא.

13 ט ע"ב

ר' יהושע בתחילת המאמר, ולפי מה שאמרנו אלו ואלו דברי אלהים חיים, שהגשמים שהם מאוצר טוב שהם על ידי הקב"ה הם ממימי העליונים שאינם צריכים תיקון שהם מתוקים מעצמם, והגשמים שאינם מאוצר הטוב שהם על ידי שליח הם ממימי האוקיינוס והם מלוחים ומתמתקים בעבים.

וראיתי בילקוט בפרשת בראשית עלה דקרא דואד יעלה מן הארץ, דבזמן שישאל עושים רצונו של מקום הם שותים ממים העליונים, אך בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הם שותים מימי אוקיינוס, והן הן הדברים שאמרנו. (ראה סיכום הדברים בהערה¹⁴ ועיין שם עוד בעניין האם גשם שמגיע ממטאורים נחשב מים עליונים)

14 סיכום הדברים מבואר בגמ' שמפתח של גשמים לא נמסר לשליח, ומאידך גיסא ראינו שהמפתח נמסר לאלוהו, וכן ראינו שיש מלאך שממונה על הגשמים, וביאור העניין הוא שיש ב' אוצרות ורק המפתח של האוצר הטוב לא נמסר לשליח, וכן מבואר בגמ' שבזמן שישאל עושים רצונו של מקום ושרויים על אדמתם רק אז מקבלים מהאוצר הטוב, ומבואר בילקוט בזמן שישאל עושים רצונו של מקום מקבלים מהמים העליונים, והמים העליונים הם האוצר הטוב שראינו קודם, ובזה מקיימים גם דברי ר' אליעזר וגם דברי ר' יהושע. והנה ראיתי בספר המהפך של הרה"ג ר' זמיר כהן שליט"א (חלק א מעמוד 14 והלאה) שהביא שיש מדענים שגילו שיש מטאורים של קרח שנמצאים בחלל וכשהם מגיעים לאטמוספירה הם מתנמסים ונעשים עננים ויורד מהם גשם, והרב זמיר כהן רוצה לטעון שהם המים העליונים שמוזכרים בחז"ל. ואמנם מדברי רבנו נראה שאין הם המים העליונים, שהרי רבנו מבאר שהמים העליונים הם האוצר הטוב של מים שמוזכרים בגמרא, והגמרא אומרת שמים מאוצר הטוב מקבלים רק כשישראל שרויים על אדמתם ועושים רצונו של מקום, והיום רוב עם ישראל לא על אדמתם, ואם כן איך אפשר לומר שהיום יש מים מאוצר הטוב, ואף עם נאמר שמספיק שחלק גדול מעם ישראל יהיו על אדמתם כדי שיהיה נחשב שעם ישראל שרויים על אדמתם ויורדו גשמים מאוצר הטוב, ודבר זה יש לנו היום ברוך ה', מכל מקום רואים בדברי רבנו שהמים העליונים יורדים רק בארץ ישראל ולא בחו"ל, וכמו שתראה בדברי רבנו בספרו וכאן לא רציתי להאריך, ואותם מדענים טוענים שהמטאורים מורידים גשם בחו"ל, ולכן לפי דברי רבנו אי אפשר לומר שהגשם שמגיע ממטאורים הוא ממים העליונים, וצריך לומר שהמים העליונים שמוזכרים בגמרא הם משהוא אחר. ואמנם דברי הרב זמיר כהן יכולים להסתדר בדברי הגמרא עצמה, כיון שבגמרא לא מבואר מפורש שהמים העליונים הם המים מאוצר הטוב ודבר זה הוא הוספה של רבנו,

ביאור התמיהה שתמה משה רבנו על מאמר ה' נעשה אדם

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק זה ויאמר אלהים נעשה אדם, אמר לפניו רבון העולמים מה אתה נותן פתחון פה למינים¹⁵ אתמהא, אמר לו הקב"ה כתוב והרוצה לטעות יטעה, אמר לו הקב"ה האדם הזה שבראתי לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו, שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו הוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן, והן אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים וכיון שבא לברא את האדם נמלך במלאכי השרת שנאמר נעשה אדם. (בראשית רבה פרשה ח סימן ח)

¹⁶ וכך כתב גם רש"י בפירושו התורה¹⁷ וזה לשונו נעשה אדם, אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת הענווה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מהקטן.

יש לעיין בשביל מה הזכיר כאן שמושה רבנו היה כותב את מה שעשה הקב"ה בכל יום ויום, והלא אין קושיית משה רבנו תלויה בכתיבת מעשה כל יום ויום אלא רק במאמר הקב"ה נעשה אדם.

וכדי להבין זאת נקדים מדרש נוסף¹⁸, וזה לשונו ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם, ויעש אתמהא והלא במאמר הו' כדכתיב¹⁹ בדבר ה' שמים נעשו, כלומר דמלשון ויעש משמע דכביכול הקב"ה עשה פעולה בעצמו, והלא כתוב בדבר ה' שמים נעשו ומשמע מכך שהקב"ה רק אמר והדברים נבראו לבד.

15 זהו לשון תמיהה שמוזכרת במדרש פעמים רבות,

16 דרוש ארבע עשר עמודים קנה-קס וחלק מהלשון במאמר זה אינו מרובו,

17 א כו

18 בראשית רבה פרשה ד סימן ו

19 תהלים ז

וכתב מהר"ש יפה ז"ל בשם בעל תהלה לדוד דאיתא במדרש שהשיבו חכמים לבן זומא על קושיא זו, שנסתכל הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותם אלוהות ומשום הכי כתב בהו ויעש לומר שה' בראם ולא נבראו מעצמם, נמצא דשינה הכתוב ואמר ויעש אף שלפי האמת לא שייך בהו עשייה כדי להרחיק את עובדי גילולים שעושים אותם אלוהות²⁰.

והנה הרמב"ן ז"ל הקשה²¹ דאמאי לא קשיא ליה לבן זומא נמי גבי מאורות דכתיב בהו²² ויעש אלהים את שני המאורות, וגבי חית הארץ נמי דכתיב²³ ויעש אלהים את חית הארץ, וגבי אדם נמי כתיב עשיה ויעש אלהים את האדם.

ומהר"ש יפה כתב דקשיא ליה בכולהו אלא דנקט זה דכתיב ברישא, וזהו שאמרו זה אחד מן המקראות כלומר זה אחד מן המקראות המזכירים מעשה שהרעיש בהם בן זומא את העולם.

ובזאת יבואר המדרש שהבאנו בתחילה שמשנה היה כותב את התורה וכו', וביאור המדרש הוא שאם היה כתוב רק נעשה אדם, היה אפשר לומר שהקב"ה אמרו בלשון רבים כיון שכך דרך המלכים לדבר בלשון רבים שהוא לשון חשיבות²⁴.

אבל משה רבנו היה כותב את מה שעשה הקב"ה בכל יום ויום, וראה שהקב"ה התבטא בלשון ויעש אף שלפי האמת לא היתה בהם עשייה, וזאת כדי להרחיק ולעקור העבודה זרה, ולכן תמה אם כן איך אמר כאן נעשה שהוא פתחון פה למינים לומר שתי רשויות יש. והלא בודאי שהיה עליו לשנות מהלשון

20 נראה דכוונתו להרחיק את דעתם מהעבודה זרה, על ידי שיראו שכתוב שהקב"ה בראם.

21 בראשית א כה

22 א טז

23 א כה

24 רבנו מציין לאבן עזרא שביאר כך את הלשון רבים שיש כאן בשם הגאון,

חשיבות הזו ולומר **אעשה אדם** כדי לא לתת פתחון פה למינים, וכמו שנקט לשון עשיה ואפילו שאינה מדויקת.

והשיב לו הקב"ה כתוב והרוצה לטעות יטעה לפי שתכלית גדול יש לי במה שאמרתי נעשה אדם, והוא שילמדו העולם ממני מדת הענוה ויהיה הגדול נמלך בקטן.

ובנביא ישעיהו²⁵ כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדם רגלי וגו' ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וגו'.

ויש לדקדק בכפל הלשון, שאומר ואת כל אלה ידי עשתה, וחוזר ואומר ויהיו כל אלה נאם ה'.

ועוד דלפי הנראה הוזהר תרתי דסתרן אהדדי דאם הכל נברא במאמר ה' כדכתיב ויהיו כל אלה נאם ה'²⁶, איך כתיב בהו עשיה באמרו ואת כל אלה ידי עשתה.

עוד יש לדקדק במה שסיים ואל זה אביט אל עני ונכה רוח, מה שייכות יש לדברים הללו עם מה שאמר קודם.

ועל פי הנ"ל יבואר שזהו כוונת הכתוב, ואת כל אלה ידי עשתה, ואף שהאמת הוא שויהיו כל אלה נאם ה', שבדבר ה' שמים נעשו, מכל מקום אמרתי לשון עשיה כדי להרחיק את העבודה זרה, והוקשה לו דאם ה' שינה ואמר לשון עשיה כדי להרחיק עבודה זרה איך כתב נעשה אדם שהוא פתחון פה למינים לומר שתי רשויות יש, לזה השיב ואל זה אביט אל עני ונכה רוח, כלומר

25 תחילת פרק יט

26 כשהוא אומר ויהיו כל אלה נאם ה', אין הכוונה בנאם ה' שזהו מה שה' אומר לנו כעת, כיון

שיש שם המשך דבריו של הקב"ה באותו פסוק, ואם היה בא לומר שזהו דברי ה' היה צריך לומר זאת בסוף הדברים, ולכן בודאי שכשהוא אומר ויהיו כל אלה נאם ה' כוננו היא, שהדברים האלו נעשו על ידי נאם ה' וללא עשיה בפועל, ולכן שואל רבנו שהדברים סותרים את מה שאמר בתחילה ואת כל אלה ידי עשתה.

תכלית גדול היה לי במה שאמרתי נעשה אדם כדי שילמדו בני אדם ממני
מדת הענוה ויהיה הגדול נמלך בקטן.

בעניין מה שהקב"ה ברא את עולמו בשיתוף של מידת הרחמים עם מידת הדין
עיין מה שנתבאר בפרשת שמות בביאור דברי משה רבנו שאמר... מה שמו
מה אמר אלהים.

בעניין הטענה שהנחש היה יכול לטעון דברי הרב וכו' עיין בפרשת נח

פרשת נח

בן נח ששלח שליח להרוג חייב מיתה בידי אדם

ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש וגו' מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם
(פרק ט פסוק ה)

מיד איש אחיו, זה השוכר את אחרים להרג את חבירו²⁷ (בראשית רבה פרשה לד סימן יג)

אמר רבי חנינא כולהם²⁸ כהלכות בני נח, בעד אחד בדין אחד וכו' על ידי שליח
שנאמר שופך דם האדם באדם, על ידי אדם דמו ישפך²⁹ (בראשית רבה שם סימן יד)

³⁰קשיא לי מהא דאמרין בפרק זה בורר³¹ אמר רבי שמואל בר נחמני אמר
רבי יונתן מניין שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני, דאמר רבי שמלאי הרבה
טענות היו לו לנחש לטעון ולא טען, מאי הוה ליה למימר, דברי הרב ודברי
התלמיד דברי מי שומעין עד כאן.

ולפי המדרש הנזכר מה היה מועיל לנחש טענה זו הרי טענה זו לא מהניא בבן
נח כיון שהמשלח נהרג בבית דין. (עיין ביאור השאלה והתשובות בהערה³²)

27 פירש בעץ יוסף וזה לשונו כלומר מיד איש ששכר את אחיו להרוג חבירו שניהם חייבים בהריגתו,

28 כלומר כל ההלכות שיתבארו כעת הם הלכות של בני נח,

29 יש לעין בכפילות הדרשות דמצינו שתי דרשות לחיוב המשלח, מיד איש אחיו ושופך דם האדם באדם, ואפשר ליישב דהדרשה הראשונה נאמרה דוקא על שוכר, וזכור לי שראיתי פעם באיזה ספר דמי ששוכר את חבירו לעשות עבירה יש יותר סברא לחייב את המשלח כיון שיש יותר סיכוי שהשליח יעשה את השליחות, ולפי זה נאמרו שתי דרשות כדי לומר לנו דלא רק השוכר חייב אלא גם השולח שליח ללא שכירות חייב.

30 דרוש שני עמוד כט

31 סנהדרין כט.

32 כונתו לשאול דהרי הסיבה שאין שליח לדבר עבירה והמשלח פטור היא משום דאנו אומרים דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין כמבואר בגמרא קידושין מ"ב ע"ב, ואם רואים אנו שבבן נח המשלח חייב, על כרחך צריכים לומר שבבן נח אין את הסברא של דברי הרב ולכן המשלח חייב, וכיון שכך קשה, איך הנחש יכל לפטור עצמו בטענת דברי הרב והלא אין טענה

וסבור הייתי לומר דהא דאמרין דבבני נח חייב המשלח היינו דווקא בשפיכות דמים, אבל בשאר עבירות אין שליח לדבר עבירה דומיא דישראל, ודוקא בשפיכות דמים דגלי קרא שופך דם האדם באדם אמרין דיש שליח לדבר עבירה, ומצינו כיוצא בזה בפ"ב דקידושין דף מג. דתניא האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש וכו' שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחו חייב שנאמר³³ אותו הרגת בחרב בני עמון, ואמרין מאי טעמא דשמאי ומשני ואי בעית אימא שאני התם דגלי קרא אותו הרגת עד כאן, הרי דלשמאי הזקן בישראל יש חילוק בין שפיכות דמים לשאר עבירות, דבשפיכות דמים יש שליח לדבר עבירה, ואם כן אפשר דבבני נח נמי יש חילוק, ובהכי מתיישבא ההיא דאין טוענין למסית.

ועוד יש לומר דשאני נחש שהסית בדבר של אכילה ובכחאי גוונא אף בבן נח אין שליח לדבר עבירה, וכדאמרין בקידושין³⁴ אמר רבא אם תמצי לומר סבר שמאי וכו' מודה באומר לשלוחו צא בעול את הערוה ואכול את החלב שהוא חייב³⁵ שלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב, ואם כן גבי בן נח נמי בדבר של הנאה לא אמרין יש שליח לדבר עבירה ודוק.³⁶

זו שייכת בבן נח, (ואף שהנחש אינו בן נח ואינו ישראל, אולי סובר רבנו שהכל תלוי בשליח) ומתרץ על זה ב' תירוצים,

א. כל מה שנאמר אצל בני נח שיש להם שליחות לדבר עבירה זה רק לגבי שפיכות דמים, וכמו שמצינו ששמאי הזקן סבור שאף אצל ישראל יש פסוק אחר שמלמד שיש שליחות לדבר עבירה רק בשפיכות דמים, ואצל הנחש לא היה זה ענין של שפיכות דמים ולכן היה שייך שם הסברא של דברי הרב.

ב. בני נח חייבים תמיד על שליחות לדבר עבירה, אבל כיון שהם נהנו היה מקום לפוטור את הנחש דהרי לא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב.

33 שמואל ב, יב ט

34 מג.

35 כלומר השליח ורק הוא,

36 לגבי סברת דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעיו עיין בבא קמא עט. בתוס' ד"ה נתנו, ובחושן משפט סי' קפו סק"ב בסמ"ע, ורבי עקיבא איגר בבבא מציעא י ע"ב.

פרשת לך לך

ביאור שיחתו של אברהם אבינו עם השם יתברך,
ממה חשש אברהם אבינו ומה ה' ענה לו על כך.

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, ויאמר אברם ה' אלקים מה תתן לי ואנכי הולך עירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר, ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי, והנה דבר ה' אליו לאמר לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא ירשך, ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך, והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה, ויאמר אליו קחה לי עגלה וגו' (פרק טו פסוקים א-ט)

אל תירא אברם לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי, למלחמת המלכים ונצלתי, תאמר שנתקבלתי שכרי, אמר לו הקב"ה אל תירא שכרך הרבה מאד, היך מה דאת אמר 37מה רב טובך אשר צפנת ליראך. (בראשית רבה פרשה מד סימן ד)

³⁸יש לדקדק דבשלמא מה שהיה אברהם מתפחד ממה שירד למלחמת המלכים וניצול ניחא, שמעצמו רדף אחרי המלכים וה' עשה לו נס שבמתי מעט הצליח באותה מלחמה, ואם כן אפשר שנתקבל שכרו, אך ממה שירד לכבשן האש וניצול למה היה מתפחד והלא הוא מסר עצמו על קדושת ה',

ואם כן מה אמר אברהם מה תתן לי ואנוכי הולך עירי.

37 תהלים לא כ

38 דרוש שלישי וחלק גדול ממאמר זה אינו מלשון של רבנו,

עוד יש לדקדק לאיזה צורך הזכיר המדרש את הפסוק בתהילים מה רב טובך אשר צפנת ליראיך.

כדי להבין דברים אלו נקדים כמה הקדמות

מבואר בגמרא³⁹ שאברהם אמר לפני הקב"ה נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן, אמר לו הקב"ה צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל.

אם היה לאבות דין של בני נח אם כן הם לא היו מקבלים שכר רב על המצוות שלהם, אלא היו מקבלים שכר רק כמי שאינו מצווה ועושה⁴⁰. וכמבואר בגמרא⁴¹ דמי שאינו מצווה ועושה מקבל שכר יותר קטן, וכתבו שם התוס' דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף, לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור, ומי שאינו מצווה יש לו פת בסלו שאם ירצה יניח.

מבואר בגמרא⁴² דבני נח אינם מצווים על קידוש ה'.

וכעת יתבאר בסייעתא דשמיא כל העניין

אברהם אבינו הסתפק האם יש לו דין של בן נח או דין של ישראל, ויותר היה נראה לו לומר שיש לו דין של בני נח, וזה כיון שראה באיצטגנינות שלו שאינו

39 שבת קנו.

40 ברמב"ם מלכים פ"ט ה"י כתב וז"ל בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה (כלומר חוץ מלימוד תורה ושמירת שבת) כדי לקבל שכר אין מונעין אותו מלעשות אותה כהלכתה, ומשמע ברמב"ם עניין זה דבן נח שעשה מצוה מקבל עליה שכר, וקיבול שכרו הוא יותר קטן כיון שאינו מצווה, ועיין בקונטרס גוי ששבת שצרפתי בסוף, שם הבאתי דעות בין האחרונים האם גוי שעושה מצוה שאינו מחוייב בה מקבל שכר כמי שאינו מצווה ועושה.

41 קידושין לא.

42 סנהדרין עד: לפי הבנת הרמב"ם והתוס' ועיין בפרשת שמות שם האריך רבנו יותר בעניין קידוש ה' בבן נח.

יכול להוליד ובאמת לא היו לו עדיין ילדים, וחשב שזו ראייה שהוא בן נח שבני נח נמצאים תחת השפעת המזל לגמרי.

ואם יש לו דין של בני נח ממילא שכרו מועט כיון שאינו מצווה ועושה וכן"ל.

ובנוסף לכך אם היה לו דין של בני נח אם כן עשה שלא כדין במה שמסר נפשו על קידוש ה' כיון שבני נח אינם צריכים למסור נפשם על קידוש ה', ומי שאינו צריך למסור נפשו על קידוש ה' ומוסר נפשו מתחייב בנפשו.

ולכן חשש אברהם דכיון שמגיע לו רק שכר מועט, אם כן במה שהקב"ה הצילו כבר קיבל שכרו, שהרי מה שהקב"ה הצילו היה טובה מיוחדת כיון שהוא לא היה צריך למסור נפשו.

ועל זה ענה לו הקב"ה אל תירא אברם שכרך הרבה מאד כדין מצווה ועושה, לפי שיצאת מכלל בני נח לגמרי ואתה נענש בידי שמיים, וכיון שכך יש לך לדאוג ולהצטער ולחשוש מהחטא, ולכן שכרך רב מאד.

ולכן מוסיף המדרש את הפסוק בתהילים מה רב טובך אשר צפנת ליראך והכוונה היא דמה שאמר לו ה' שכרך הרבה מאד, הטעם הוא לפי שכיון שאתה ירא ומתפחד שלא תעבור אם כן שכרך הרבה מאד, והכתוב מלמדנו דבר זה, מה רב טובך אשר צפנת ליראך, כלומר לאותם שהם יראים דלמא יעברו ויש להם צער בקיום המצוות.

והנה כיון ששמע אברהם שאמר לו ה' שכרך הרבה מאד, שפירוש זה הוא שיצא מכלל בני נח, על זה תמה ואמר ה' אלקים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, כלומר ראה דברריך סותרים אלו לאלו, דמאחר שאנכי הולך ערירי הייתי סבור דהטעם הוא לפי שלא יצאתי מכלל בני נח והמזל דוחקני שאין לי בן, דאם לא כן אלא דיצאתי מכלל בני נח הרי אמרו אין מזל לישראל, והשתא דאתה אומר לי שכרך הרבה מאד אם כן למה המזל דוחקני, והלא ישראל אינם תחת המזל.

מיד ויוצא אותו החוצה, ואמר לו צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל, ואתה קדוש יצאת מכלל בני נח ויש לך דין ישראל אשר בך אתפאר.⁴³

בשביל מה הקב"ה הזכיר כאן את הצלתו של אברהם מאור כשדים

⁴⁴ עיין בפסוקים שהובאו בתחילת המאמר, ויש לדקדק מה עניין הצלת אור כשדים לכאן ובשביל מה הזכיר הקב"ה עניין זה כאן,

ועל פי הנ"ל יבואר, דהנה כתיב ויוצא אותו החוצה שפירושו צא מאיצטגנינות שלך לפי שאין מזל לישראל, שהורה לו ה' שיצא מכלל בני נח לגמרי ועל זה כתיב והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, כלומר שאברהם חשבה לטובה לדבר הזה שהוציאו ה' מכלל בני נח ודן אותו כישראל לגמרי.⁴⁵

ועל זה אמר לו ה' מה נתחדש לך עכשיו שאני הוצאתיך מכלל בן נח והלא אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, וכיון שהוצאתיך מאור כשדים על כרחך הטעם הוא משום שהוצאתיך מכלל בני נח ויש לך דין ישראל שמוזהר על קדושת ה', שאם היה לך דין בן נח פשיטא שאין ה' עושה נס בדבר שנעשה שלא כדין.⁴⁶

מדוע רק כעת שאל אברהם במה אדע כי אירשנה

⁴⁷ עיין בפסוקים שהובאו בתחילת המאמר, ועל פי דרך זה יובן מה שחזר

43 עיין בפרשת דרכים דרוש ג שביאר עוד מדרשים על עניין זה,

44 דרוש שני עמוד לד'

45 רש"י פירש שהקב"ה חשבה לאברהם לזכות וצדקה מה שהאמין בו.

46 עיין בפרשת ויצא שם ביאר רבנו בדברי חז"ל שהקב"ה הציל את אברהם בזכות יעקב ולא בזכותו כיון שלא היה צריך למסור נפשו על קידוש ה', ואין זה סתירה בדברי רבנו כיון שאת הדברים כאן כתב לפי הדעות שיצא מדין בן נח ואת דבריו ששם כתב לפי הדעות שהיה לו דין בן נח.

47 דרוש שלישי מעמוד נד והלאה

אברהם ואמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה⁴⁸, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת וגו' והנה הסכמת כל המפרשים ז"ל דחס ושלום אברהם לא ביקש אות מה', אלא ששאל ממנו באיזה זכות יתקיים לו בשורת הארץ, והכי איתא במדרש פרשה מ"ד סימן יד וזה לשונו ויאמר ה' אלקים במה אדע ר"ח בר חנינא אמר לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזה זכות, וכן פירש רש"י ז"ל.⁴⁹

אלא שאני תמיה בזה שהרי מתחלה כשצוהו לו לך מארצך, אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת, ואחרי כן כשנפרד לוט מעמו נראה אליו ה'⁵⁰ ואמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ולא שאל מאת ה' בשתי הבטחות הללו באיזה זכות יתקיימו בידו, ואם כן מה ראה עכשיו לשאול באיזה זכות תתקיים בידו.

והנה מבואר בגמרא⁵¹ דמי שנותן סלע לצדקה בשביל שיחיה בנו הרי זה צדיק גמור, ומוסיפה הגמרא דכל זה הוא בישראל אבל גוי שנותן צדקה לשם כך אין זה בשבילו מצוה כלל אלא עבירה, ומבאר רש"י ישראל דעתן לשמיים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מידת הדין, אבל עכו"ם אינו נותן אלא על דעת כן ואם לאו מתחרט.

וממילא מובן מדוע רק כעת שאל אברהם באיזה זכות תתקיים בידו, דכיון שידע כעת שיש לו דין ישראל, וישראל שעושה מצוה על דעת שהמצוה תגן עליו דבר זה ראוי, אבל קודם חשש שיש לו דין של בן נח ואם כן אם הוא עושה מצוה כדי שהמצווה תגן עליו וכדומה אין זה מצוה כלל.

ביאור המחלוקת במדרש מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים

48 טו ח
49 וביאר שם שהקב"ה השיב לו שבזכות הקרבנות,
50 יג טו
51 בבא בתרא י"ע"ב

⁵²על פי זה יובן מאי דאמרינן במדרש⁵³ מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים, מאברהם דכתיב כה יהיה זרעך וכתיב כה תברכו, ורבנן אמרי ממתן תורה שנאמר כה תאמר אל בני ישראל וכתיב כה תברכו עד כאן, והנה המדרש הזה אומר דרשוני וחיו, דבשביל דרשה דכה כה אמרו דרשה זו, ועוד דלמאן דאמר ממתן תורה הא כתיב כה יהיה זרעך⁵⁴, ועוד דהרי כמה כה כתיבי בקראי, כה אמר ה' כחצות הלילה, כה תאמר אליהם, וכאלה רבות, ואם כן מה נשתנו אלו מאלו, ונראה דפליגי באותו מחלוקת שכתבנו לעיל בדרוש ראשון⁵⁵ אם ישראל קודם מתן תורה יצאו מכלל בני נח לגמרי.

והנה בפ"ג דברכות⁵⁶ אמרינן דרש ר' עזרא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כתוב בתורתך⁵⁷ אשר לא ישא פנים, והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב⁵⁸ ישא ה' פניו אליך, אמר להם ולא אשא פנים לישראל שכתבתי להם ואכלת ושבעת והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה, למדנו מכאן דבברכת כהנים הראנו ה' אהבתו אותנו שהבדילנו מן העמים דלבן נח אינו נושא פנים ולישראל נושא פנים, ועל זה שאלו מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים, כלומר מאיזה זמן זכו לגדולה זו שנבדלו מן העמים, ואמרו מאברהם שאמר לו ה' כה יהיה זרעך, וכבר נתבאר שויכוחו של אברהם עם ה' הוא שאברהם היה סבור שלא יצא מכלל בני נח, ולפיכך נתיירא לפי שראה במזלו שלא היה לו בן משום דלבני נח אין הקב"ה משנה את המזל, והשיב לו הקב"ה צא מאיצטגנינות שלך לפי שיעצת מכל בני נח ויש לך דין ישראל ואין מזל לישראל, נמצא שמאותה שעה שאמר לו הקב"ה כה יהיה זרעך הראנו לדעת

52 דרוש שני עמוד לח

53 בראשית רבה פרשה מג סימן ח

54 כלומר וכיון שאצל אברהם מוזכר דבר זה קודם מדוע שלא ילמדו משם,

55 בספר שלנו דעות הראשונים בעניין הובאו בפרשת תולדות ודעות חז"ל הובאו בפרשת שמות,

56 כ ע"ב

57 דברים יב

58 במדבר ו כג

שיצא מכלל בני נח לגמרי, ואם כן מאותה שעה זכו ישראל לברכת כהנים דהיינו שהבדילנו משאר העמים, ורבנן סבירא להו כמאן דאמר שלא יצאו מכלל בני נח לגמרי עד מתן תורה, ומשום הכי אמר דלא זכו ישראל לברכת כהנים כי אם במתן תורה שאז הובדלו מהעמים לגמרי⁵⁹.

ביאור דברי המדרש על יוסף,

ויצא החוצה, קפץ בזכות כמו דאת אמר ויצא אותו החוצה

⁶⁰ כתב מהר"ש יפה דהכוונה שאף על פי שסיכן בעצמו שאדונתו היתה משטמת אותו שאם לא ישמע לה שתעליל עליו ויהרג כדאמרין במדרש, מכל מקום סמך שינצל בזכות אברהם עד כאן דבריו.

והנה אמת ויציב שזכותו של אברהם גדול במאד והיא שעמדה לאבותינו ולנו, אך הדבר קשה למה יחסו זכותו של אברהם במאי דכתיב ויצא אותו החוצה, היה לו ליחסו במה שעמד בעשרה נסיונות.

והנה דרשו רז"ל ויצא אותו החוצה, אמר לו צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל וכו', והבאנו לעיל שבני נח אין צריכים למסור נפשם על קדושת ה'⁶¹

ובזה נבא לכוונת המאמר וינס ויצא קפץ בזכות אברהם וכו', שהוקשה לרז"ל דמי התיר ליוסף שסיכן עצמו מאחר שאדונתו היתה משטמת אותו שאם לא ישמע לה שתעליל עליו ויהרגוהו, וכדאיתא במדרש הביאו מהר"ש יפה שם ובפרשה פ"ז סימן ה' יעוין שם והלא בן נח אינו מצווה על קדושת ה',

59 עיין בפרשת שמות במעשה שמשה רבנו הרג את המצרי ושם יובאו בסייעתא דשמיא עוד דרשות חז"ל על הפסוק הזה ועוד מקורות לכך דמכא יתבאר דרעך רואים שהיה לאברהם דין ישראל.

60 דרוש שני עמוד לג והלאה,

61 בפרשת שמות יתבאר בסייעתא דשמיא עניין זה של מסירות נפש בבן נח,

ולכא למימר שרצה להחמיר על עצמו שהרי כתב הרמב"ם שכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

לזה השיב שקפץ בשביל אברהם שכתוב בו ויוצא אותו החוצה שפירושו שאמר לו צא מאיצטגנינות שלך משום שאין מזל לישראל, וכיון שדינו כישראל פשיטא שכל זרעו הבא אחריו יצאו מכלל בני נח ודינם כישראל, ומשום הכי וינס ויצא החוצה וסיכן בעצמו כדין ישראל שהוא מוזהר בגילוי עריות שיהרג ואל יעבור.⁶²

בשביל מה הזכיר הקב"ה את מה שישמעאל יעשה תשובה באמצע שדיבר על שיעבוד מצרים

וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה, ודור רביעי ישובו הנה וגו'. (פרק טו פסוקים יד טז)

תקבר בשיבה טובה, בשרו שישמעאל יעשה תשובה בימיו (בראשית רבה פרשה ל סימן ד והובא ברש"י)

⁶³יש לדקדק דמה שייכות יש לזה עם הקודם, והיה לו לסיים עניין גלות מצרים ולומר ודור רביעי ישובו הנה וגו' ואחר כך יבשר אותו מה שישמעאל יעשה תשובה.

62 אפשר לבאר עוד ביאור בכוונת מדרש זה, דהנה אברהם אמר מה תתן לי ואנכי הולך עירי (טו ב) והקשה שם האור החיים איך אברהם אמר זאת אחרי שהקב"ה הבטיח לו כבר קודם ושמתיו את זרעך כעפר הארץ. (יג טז) ותירץ שכיון שאברהם שמע שזרעו יהיה כעפר הארץ חשב הוא שזרעו יהיה אנשים פשוטים המשולים לעפר, ולכן אמר על זה הן לי לא נתת זרע כלומר זרע ראוי בשבילי, ולזה השיבו ה' ואמר לו ספור הכוכבים כה יהיה זרעך, והם הצדיקים המשולים לכוכבים דכתיב (דניאל יב ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים, ולזה נחה דעתו, עד כאן דבריו וישב בזאת עוד שאלות, ועל פי דבריו אפשר לבאר את המדרש דיוסף עמד בנסיון וקפץ ויצא החוצה בזכות ההבטחה שהקב"ה הבטיח לאברהם כשהוציא אותו החוצה ואמר לו כה יהיה זרעך, שאז הקב"ה הבטיחו שזרעו יהיו אנשים צדיקים וגדולים ככוכבים.

63 דרוש חמישי מעמוד עג והלאה וחלק ממאמר זה אינו מלשונו של רבנו,

ונראה דזה יובן עם מאמר רז"ל בבראשית רבה פרשה נג סימן יט וזה לשונו כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם, אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו, אמרו לפניו רבונו של עולם אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר, אמר להם עכשיו מה הוא צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם אני אני דן את האדם אלא כשעתו עד כאן.

והקשה הרא"ם מדוע שלא ימות כעת בגלל שתי סיבות,

א. כמו בן סורר ומורה שנהרג על שם סופו,

ב. ישמעאל עבר על עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, וכמו שדרשו רז"ל⁶⁴,

ומהר"ש יפה תירץ דרך בבית דין של מטה אומרים ימות זכאי ואל ימות חייב ולא בבית דין של מעלה, וכן כיון שישמעאל היה אז רק בן י"ז שנה כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר⁶⁵ אם כן לא היה אפשר לחייבו מהעבירות שבידו, ולכן הקב"ה אמר שכעת הוא זכאי.

עוד נקדים דמי שמחלל שבת שמתחייב מיתה בידי אדם, הוא אינו משלם גם ממון על אותו מעשה במקרה שהזיק, כיון שיש לנו כלל של קים ליה בדרבה מיניה, אבל אם הוא חייב כרת הוא יכול להתחייב בממון על אותה פעולה, ולדעת רבי נחוניה בן הקנה⁶⁶ גם בכרת יש את הכלל שנפטרים מממון, ולכן לדעתו מי שחילל את יום הכיפורים דינו כמי שחילל את השבת שנפטר מחיובי ממון.

ובזה נבוא לכוונת הכתובים, הקב"ה אמר לאברהם ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה וחזר ואמר לו וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, וכיון שאני הוא

64 בראשית רבה פרשה נג סימן א

65 פרק ל

66 כתובות ל ע"ב

הדן ומעניש אותם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, דדוקא בדיני אדם אין אדם מת ומשלם, וכיון שאני הוא הדן את המצרים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

ושמא יעלה בדעת אברהם דהלכתא כרבי נחוניא בן הקנה שהיה עושה את יום הכיפורים כשבת מטעמא דכרת שלי כמיתה שלכם, וממילא יפטרו המצרים מתשלום ממון, לזה אמר לו הא ליתא כי לא דרכיכם דרכי.

וראיה לזה כי אתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה ואני מבשרך שישמעאל יעשה תשובה, והלא היה ראוי למות כשקיטרגו המלאכים, אי משום העבירות שהיו בידו, ואי משום שעתיד להמית את ישראל בצמא, וראוי היה ליענש דומיא דבן סורר ומורה דנהרג על שם סופו, ואם כן לא היה באפשרותו לחיות ולעשות תשובה, אלא ודאי דמה שלא נענש ישמעאל באותו הפרק היינו משום שאיני מעניש אלא מבן עשרים כתירוץ מהר"ש יפה ז"ל, וכן איני מעניש על העתיד אלא באשר הוא שם, ואם כן כשם שגבהו דרכי מדרכי בני אדם באלו הדברים, הכי נמי גבהו דרכי מדרכיכם לענין מיתה ותשלומים, דאף על גב דבדיני אדם אין אדם מת ומשלם, מכל מקום בדיני שמים אדם מת ומשלם.⁶⁷

בעניין האם הארץ היתה שייכת לאברהם או שרק הובטחה לזרעו עיין בפרשת חיי שרה, ושם ידובר גם בעניין המריבה עם רועי לוט.

67 והנה רש"י כתב בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו, ולא יצא עשיו לתרבות רעה בימיו, ורבנו מבאר לנו מה עניין ישמעאל לכאן אבל עדיין צריך להבין מה ענינו של ענינו של עשיו לכאן, ונראה לי דהקב"ה רק אמר תקבר בשיבה טובה, והמשמעות של משפט זה הוא גם שישמעאל יעשה תשובה בימיו, וגם שעשיו לא יצא לתרבות רעה בימיו, אבל הקב"ה לא האריך בלשונו והוסיף עוד משפט במיוחד על עשיו, עוד אפשר לומר דבאמת הקב"ה כן האריך בלשונו ואמר לו את כל זה על ישמעאל ועשיו, ובכל אופן מובן מה ענינו של עשיו לכאן, דכיון שהקב"ה כבר הזכיר לו את מה שישמעאל יעשה תשובה, הזכיר לו כאן כבר את מה שעשיו לא יצא לתרבות רעה בימיו.

פרשת וירא

הסיבה שהקב"ה גילה לאברהם על הפיכת סדום

וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום וגו' (פרק יח פסוקים יז יח)

⁶⁸יש לדקדק מדוע מה שאברהם יהיה לגוי גדול זהו סיבה שהקב"ה לא יכסה ממנו,

ורז"ל נתעוררו⁶⁹ לזה וביארו דמה שהקב"ה הזכיר שאברהם יהיה לגוי גדול אין זה סיבה למה אינו מכסה אלא הוא דבר בפני עצמו, וכיון שהקב"ה הזכיר את אברהם אבינו הוא בירך אותו וכמו שכתוב זכר צדיק לברכה, והובא דבר זה ברש"י.

ואמנם על פי מימרא אחרת של חז"ל ניתן לבאר שסוף דברי הקב"ה שאמר ואברהם היו יהיה לגוי וגו' הם נתינת הסבר למה אינו מכסה ממנו וכמו שיתבאר.

דהנה בטעם התימה שתמה ה' ואמר המכסה אני מאברהם אמרו במדרש⁷⁰ אמר הקב"ה אני נתתי לו את הארץ שנאמר ⁷¹ונתתי לך ולזרעך אחריו וכו' את כל ארץ כנען וכו' כרכים הללו שלו הם שנאמר⁷² גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמורה ולא אודיע לו מה שאני עושה בסדום עד כאן. והנה כל זה הוא אי אמרינן דאברהם זכה בארץ באותה שעה וכדכתיב⁷³ כי

68 דרוש יז מעמוד קפח והלאה

69 בראשית רבה מט א

70 פרשה מט סימן ב

71 יז ח

72 י יט

73 יג טו

את כל הארץ וגו' לך אתננה ולזרעך עד עולם, וכיון שזכה בה אברהם הוצרך ה' להגיד לו מה שהיה רוצה לעשות בסדום, לפי שאינו מן הראוי שיטלנה ממנו בלי ידיעתו, אך אי אמרין שלא זכה בה אברהם מעכשיו כי אם לאחר דור רביעי וכדכתיב⁷⁴ ודור רביעי ישובו הנה, ואם כן לא נתנה לו הארץ במתנה אלא לאחר זמן, אם כן לא היה צריך ה' להודיע לאברהם מה שהיה רוצה לעשות בסדום לפי שלא נתן לו אלא מה שימצא בארץ כנען באותו זמן של דור רביעי, ועוד דהא קיימא לן דהמוכר או הנותן לחבירו קרקע לאחר זמן כל זמן שלא זכה בה מעכשיו שניהם יכולים לחזור בהם.

והנה אמיתן של דברים הוא שזכה אברהם בארץ מאותה שעה כמו שיתבאר לך בלכתך בדרך הקודש⁷⁵ שהכרחתי מכמה מקומות שזכה אברהם בארץ ישראל מיד שנתנה לו וכמו שיעויין שם⁷⁶.

עוד נקדים מה שכתבנו בדרך האתרים דרוש ב דמה שהיה אברהם מתיירא מהמזל ואמר נסתלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן והשיב לו ה' צא מאיצטגנינות שלך, הוא לפי שישאל אינם תחת המזל אך בני נח הם תחת המזל, ואברהם היה סבור שלא יצא מכלל בני נח ואם כן הוא תחת המל, והשיב לו צא מהמזל לפי שאין מזל לישראל ואתה יצאת מכלל בני נח.

ובזה נבוא לכוונת הפסוקים ה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה והלא כבר זכה אברהם בכל הארצות האל בחזקה שהחזיק שהלך בה לארכה ולרחבה, ואם כן צריך אני לימלך בו בזה שאני רוצה להפוך את הערים הללו.

וכי תימא מנא לן שזכה בערים הללו אימא דאברהם לא יצא מכלל בני נח ואם

74 טו טז

75 הדרושים של רבנו נקראים "דרך" דרך האתרים, דרך הקודש ועוד,

76 דרוש ט

כן בני נח אינם קונים בחזקה,⁷⁷ וכיון שלא זכה בה אברהם אין צורך להודיע לאברהם הפיכת הערים הללו.

לזה אמר דזה אינו דהרי אברהם יהיה לגוי גדול, והלא בני נח הם תחת המזל ואין ה' משדד המזל בשביל בני נח אלא על כרחך לומר דאברהם יצא מכלל בני נח, ואם כן מוכרח אני להודיע לאברהם הפיכת סדום, שהרי כבר זכה אברהם בארצות הללו שהחזיק בהם.

האם ישמעאל היה רשע או צדיק כשאברהם שילחו מביתו עיין במה שנתבאר בסוף פרשת לך לך

77 מה שאברהם זכה בארץ על ידי חזקה ובני נח אינן יכולים לקנות על ידי חזקה הובא בדברי רבנו בפרשת תולדות,

פרשת חיי שרה

האם הארץ היתה שייכת לאברהם או שרק הובטחה לזרעו

גר ותושב אנכי עמכם, אם תרצו הריני גר ואם לאו הריני תושב ואטלנה מן הדין, שכך אמר לי הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן את הארץ הזו, (בראשית רבה פרשה נח סימן ו והובא דבר זה ברש"י)

⁷⁸ והקשה הרא"ם⁷⁹ ז"ל דרש"י כתב⁸⁰ בפרשת לך לך גבי ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט, שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות זרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולוט יורשו ואין זה גזל, והכתוב אומר והכנעני אז בארץ ולא זכה בה אברם עדיין עד כאן, משמע שכל זמן שהכנעני בארץ אינו זוכה בה ליטול אותה מן הדין.

ותירץ דשאני התם שבאותה שעה לא היה לו זרע וה' אמר לו לזרעך אתן, וכל זמן שלא היה לו זרע הכנעני והפריזי היושב בה מתחילתה זוכה בה יותר מאברהם שרוצה לזכות בה עתה מכח זרעו, אבל עכשיו שכבר נולד לו זרע וכבר זכה בה אף על פי שהכנעני והפריזי קיים יכול ליטול אותה מהדין, ומכל מקום לא נחה דעתו של הרב בתירוץ זה וכתב דמלשון בראשית רבה דגבי הכנעני והפריזי לא משמע כן.

והדין עמו במה שלא נחה דעתו בתירוץ משום דבבראשית רבה פרשה מא סימן ה אמרינן אמר להם ה' כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת⁸¹, אימתי לכשיתעקרו ז' עממין מתוכה, והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, עד

78 דרוש תשיעי עמודים קו קז

79 דברי הרא"ם בכג ד

80 יג ז

81 טו יח

עכשיו מתבקש להם זכות בארץ ע"כ, משמע דעיקר הדבר תלוי במה שיעקרו ז' עממין מתוכה ואם כן הדרא קושיין לדוכתין דהיכי קאמר אברהם ואם לאו הריני תושב ואטלנה מהדין והלא כל זמן שלא נעקרו ז' עממין לא זכה עדיין בארץ ישראל⁸², והרא"ם לא תירץ כלום לקושיתו ומהר"ש יפה נדחק הרבה בזה יעוין שם.

ומדברי תוס'⁸³ נמצינו למדין דגוף הארץ נתנה לאברהם מאותה שעה וזכו בה ישראל אף קודם שיעקרו ז' עממין וכו' אך אף על פי כן יש לעובד גילולים במה שזרע, שהשאר ה' להם זכות שיזרעו עד שיעקרו ממנה ז' עממין, ובזה אתו כל דברי רש"י כפשטן דבפרשת לך לך שהיו רועיו של לוט מרעים בהמתם בשדות אחרים והיו סבורים לומר דאין לעובד גילולים במה שזרע משעה שנתנה הארץ לאברהם, משום הכי כינה אותם הכתוב ואמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, כלומר דכל זמן שלא נעקרו ז' עממין יש לעובד גילולים במה שזרע, ואם כן מה שהיו מרעים רועי לוט בהמתם בשדות אחרים גזל הוא בידם, אך גבי אברהם שרצה לזכות בקרקע לאחוזת קבר שפיר קאמר הריני תושב ואטלנה מן הדין, משום דמשעה שנתנה לו זכה.

וראיה לזה דמאותה שעה זכה בה אברהם בעיקר הקרקע מדאמרינן בפרק המוכר פירות עלה ק. תניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלוכו מאי טעמא דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה עד כאן, הרי דסבירא ליה דמאי דקאמר ליה רחמנא לאברהם קום התהלך בארץ מטעם

82 ואף שכבר נולד יצחק.

83 ראש השנה יג. ואין זה מפורש בתוס' אלא רבנו מבאר זאת בדבריהם אחרי שנושא ונותן בדבריהם,

חזקה נגעו בה כדכתיבנא לעיל⁸⁴, ואם כן אברהם דקנה בחזקה על כרחין לומר
 דמאותה שעה זכה בה.⁸⁵
בעניין מה שיצחק לא נשא את בכל עיין בפרשת תולדות.

84 בספר שלנו הובא דבר זה בפרשת תולדות,

85 דהרי אין אפשרות שאדם יעשה קנין חזקה כדי שצאצאיו יקנו את הקרקע לאחר כמה דורות.

פרשת תולדות

**כמה דעות במפרשים האם לאברהם אבינו וזרעו
קודם מתן תורה היה דין ישראל או דין בני נח**

אמר רב קיים אברהם אבינו כל התורה כולה שנאמר עקב אשר שמע אברהם
בקולי וישמר משמרת מצותי חקותי ותורותי (כו ה יזמא כח ע"ב)

אמר רבא ואיתימא רב אשי קיים אברהם אבינו אפילו ערובי תבשילין שנאמר
תורותי אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה (שם)

⁸⁶ ממדבר קדמות אשא עיני בחקירה אחת עמדו עליה המפרשים ז"ל מערכה
מול מערכה, אם קודם מתן תורה מאחר שנימול אברהם וקיים כל המצוות
ואפילו ערובי תבשילין כמו שאמרו רז"ל, ⁸⁷ אם יצאו מכלל בני נח לגמרי
ואפילו להקל או לא.

דעת מהר"ש יפה דהיה להם דין ישראל

והנה מהר"ש יפה ז"ל פרשת ויגש פרשה צג סימן ו אהה דאמרינן התם
א"ר סימון אמר לו בנימוסות שלנו כתוב ⁸⁸ ואם אין לו ונמכר בגנבתו, וזה יש
לו לשלם, הקשה שהרי קיימא לן ⁸⁹ דבן נח נהרג על שוה פרוטה ולא ניתן
להשבון, ומי הוציאם מדין זה כל זמן שלא ניתנה תורה עדיין, ותירץ שבני
ישראל יצאו מדין בני נח אף להקל משנבדל אברהם במילה עד כאן.

86 דרוש א מעמוד א והלאה ומאמר זה הוא מלשונן של רבנו חוץ מהכותרות

87 יומא כח: והגר"א גורס ערובי תחומין ועיין בבקונטרס גוי ששבת בסוף הספר שם התבאר
בצורה יפה מה מיוחד בערובי תבשילין וערובי תחומין יותר משאר המצוות שהגמרא מדגישה
ששמר אפילו אותם,

88 שמות כב ב

89 יבמות מז ע"ב

וכן כתב הרב הנזכר בפרשת בראשית פרשה טז סימן ט ד"ה גילוי עריות מניין ודבק באשתו, וזה לשונו איכא למידק למאן דיליף כל עריות בבני נח⁹⁰, היכי נסיב יעקב שתי אחיות, ותירץ דאחר שנימול אברהם נבדל הוא וזרעו מדין שאר בני נח, וכשנשא יעקב שתי אחיות וגירן לית בהו איסור קורבה ונושא אפילו אחותו עד כאן, והדבר פשוט שכל זה הוא אי אמרינן דיצאו מכלל בני נח לגמרי חשיבי רחל ולאה כגר שנתגייר דלית ביה קורבה, אך אם לא יצאו מכלל בני נח להקל איך הותרו לו רחל ולאה כיון שלבני נח חשיבי עריות.

ויש סעוד לזה מדאמרינן בבראשית רבה סדר וישלח פרשה עט סימן ו וז"ל ויחן את פני העיר⁹¹ נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום, הדא אמרה ששמר יעקב השבת קודם שניתן עד כאן, גם בפרשת מקץ פרשה צב סימן ד אמרינן וטבוח טבח והכן⁹² אין והכן אלא שבת, כמה דאת אמר⁹³ והיה ביום השישי והכינו, הדא אמרה ששמר יוסף את השבת עד כאן, וקשה דהא קיימא לן בפרק ד' מיתות⁹⁴ דבן נח ששבת חייב מיתה דכתיב⁹⁵ ויום ולילה לא ישבותו, ואם כן איך שמרו יעקב ויוסף את השבת, אלא ודאי דיצאו מכלל בני נח אף להקל.⁹⁶

דעת הרא"ם דהיה להם דין בני נח

וראיתי להרא"ם פרשת שמות⁹⁷ אהה דאמרינן אמול ואצא סכנה היא

90 סנהדרין נז ע"ב

91 לג י"ח

92 מג טז

93 שמות טז ה

94 סנהדרין נח ע"ב

95 בראשית ח כב

96 לא ידעתי מדוע רבנו מוכיח דווקא ממה שיעקב שמרו שבת ולא מוכיח ממה שאברהם שמר שבת וכמו שכתוב בגמרא שהביא לעיל, ועיין בקונטרס גוי ששבת שבסוף הספר שם הובאו דברי האחרונים שטוענים דאין להוכיח משמירת השבת של האבות שהיה להם דין ישראל.

97 ד כד

לוולד שכתב וז"ל אך קשה היאך הותר לעבור על מצות עשה דמילה משום סכנת הולד, והלא עדיין לא ניתנה תורה דכתיב בה ⁹⁸ "וחי בהם ולא שימות בהם שיתיר במקום סכנה, ואף על פי שאברהם אבינו קיים כל התורה כולה כדאיתא ביומא וכו' ומסתמא מסר אותה לבניו אחריו כמו שדרשו גבי וירא את העגלות שהיה עוסק בפרשת עגלה ערופה כשפירש ממנו, הוה מצי להחמיר על עצמו לקיים גם המצוות שאינן מכלל השבע מצות, אבל להתיר המצוה שנצטוו עליה במקום סכנה שעדיין לא ניתנה תורה מי מצי להקל עד כאן, ומה שיש לעמוד בדברי הרא"ם הללו עיין לקמן בדרוש שני, הרי מבואר מדבריו דסבירא ליה דמה שקיימו כל התורה הוא דווקא להחמיר עליהם, אבל לא להקל מעליהם ממה שחייבים בני נח, אלמא דסבירא ליה דלא יצאו מכלל בני נח להקל.

מחלוקת הרמב"ן עם חכמי צרפת בעניין זה

שוב ראיתי שדבר זה הוא מחלוקת קדום בין אבות העולם, הובא ברמב"ן ז"ל פרשת אמור ⁹⁹ בעניין מגדף דכתיב ביה בתוך בני ישראל, ודרשו בתורת כהנים מלמד שנתגייר, והקשה הרמב"ן דלמאי אצטריך שנתגייר הא קיימא לן ¹⁰⁰ דעכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד כמותה,

וכתב שחכמי צרפת אמרו כי טעם הגירות היה מפני שהיה קודם מתן תורה, והיה משפטו לילך אחר הזכר ממה שכתוב באומות הלך אחר הזכר, וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה כדינו, אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונימול, והרמב"ן השיב עליהם וזה לשונו ואין דעתי כן כי מעת שבא אברהם בבית היו ישראל ובגוים לא יתחשבו, וכמו שאמרו בעשו ¹⁰¹ ודילמא ישראל מומר

98 ויקרא יח ה

99 בסוף הפרשה ויקרא כד י

100 יבמות מה ע"ב

101 קידושין יח.

שאני, ומה שאמרו שנתגייר הוא שנכנסם לברית מילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה ככל ישראל.¹⁰²¹⁰³

הרי מבואר שדעת חכמי צרפת הוא כדעת הרא"ם ז"ל שקודם מתן תורה לא יצאו מכלל בני נח להקל ולפיכך הוצרך להתגייר, משום דקיימא לן באומות הלך אחר הזכר, אך הרמב"ן אזיל לשיטת הר"ש יפה שהאבות יצאו מכלל בני נח אף להקל, ולדעתי הראיה שהביא הרמב"ן ממה שאמרו גבי עשו ודילמא ישראל מומר שאני הוא ראייה חותכת.¹⁰⁴

וכן נראה דיש להכריח ממה שכתוב פרק המוכר פירות דף ק. תנא הלך בה לארכה ולרחבה קנה, דכתיב¹⁰⁵ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה עד כאן, ואין ספק שמדין חזקה נגעו בה, והרמב"ם בפרק א מהלכות מכירה¹⁰⁶ ובפרק א מהלכות זכיה¹⁰⁷ ומתנה כתב שאין העכו"ם קונה בחזקה, ואם אמרת דלא יצאו מכלל בני נח איך קנה אברהם בחזקה¹⁰⁸.

102 יבמות מו ע"ב

103 עיין בקובץ שיעורים חלק א בבא בתרא אות נד שם תמה דאיך אפשר לומר שהיה לאבות דין ישראל לענין חיוב מצות והרי עוד לא ניתנה תורה, ולפי דעתו כל דברי הרמב"ן שהיה לאבות דין ישראל הוא רק שהיה להם שם ישראל, והשם הזה השפיע על דברים שאין ציווים וחיובים שהתורה נתנה על ישראל, וכגון ענין היחוס שהולכים אחר האם ולא אחר האב, וכן לגבי דיני ירושה, וזה מה שהגמרא אומרת ישראל מומר על עשו כיון שהיה הנידון שם לגבי ירושה, וכן לגבי קנינים היה להם דיני ישראל, אבל מצד החיובים שיש על הישראל לשמור לא היה להם כלל דין ישראל גם לפי הרמב"ן, ויש לעיין מה ישיב על כך רבנו דהלא טענה חזקה היא זו דמהיכא תיתי לומר שהיו חייבים במצוות קודם מתן תורה, ואם אפשר לבאר את המקורות שהיה להם דין ישראל- רק כלפי שם ישראל, מדוע שלא נפרש כך וצ"ע.

104 אף שרבנו כתב שזוהי ראייה חותכת אין כונתו להכריע בזה את הספק, אלא לומר דזו ראייה חותכת דכך דעת הגמ' שייצאו מכלל בני נח, ובמקום אחר מבאר רבנו דיש בכך שתי דעות במדרש, ודעות אלו יובאו בסייעתא דשמיא בפרשת שמות.

105 בראשית יג ז'

106 הלכה יז

107 הלכה יד

108 רבי עקיבא איגר הקשה בגליון הפרשת דרכים שלו, ולא הבנתי דהלא כל השקלא וטריא הוא רק אם מעת שנימול אברהם יצאו מכלל בני נח לגמרי, אבל מקודם לכן בודאי היה להם דין בני נח, ואם כן עדיין יקשה דהא הך קרא דקום התהלך היה קודם לזה, (מספר מדרושי

מדוע יצחק לא נשא את בכל

וראיתי להתוס' פרק מי שמת דף קמא. אהה דאמרינן וה' ברך את אברהם בכל¹⁰⁹, ר' יהודה אומר שהיתה לו בת ובכל שמה, שהקשו ואם תאמר למה לא השיאה ליצחק למאן דאמר בפרק ד' מיתות¹¹⁰ דעכו"ם מותר באחותו עד כאן, כנראה אזלי לשיטתם דלא יצאו מכלל בני נח עד שבאו להר סיני,

ואני תמיה דהן לו יהי דנימא דלא יצאו מכלל בני נח, הוא דווקא להקל מעליהם חומרות בני נח, אבל שיהיה להם דין בני נח לגמרי זו לא שמענו, והרי בפרק ג דיומא דף כח ע"ב ובשלהי קידושין אמרינן קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמר¹¹¹ עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו', ותו אמרינן התם דקיים אפילו עירובי תבשילין שנאמר תורותי אחד תורה שבכתב ואחד תורה שבעל פה, ואיך יתכן דמה שאסר אברהם אבינו על עצמו וקבע לו ה' שכר על הדבר למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו שישא לבנו אהובו את אחותו שעתידה תורה לאסור וענש עליו כרת¹¹².

והידושי רבי עקיבא איגר על התורה)

109 כד א

110 סנהדרין נח ע"ב

111 כו ה

112 רבינו לא עונה על קושיה זו, והנה הגר"ח מואלוז'ין (נפש החיים שער א פרק כא כב) כתב שלפני מתן תורה כשהשיגו בדעתם לדעת עניני הכוחות העליונים ותחתונים וחוקות שמים וארץ ומשטרם וכו' על פי סדר וענין זה היה כל אחד מהם מתהלך ומתנהג בכל עניניו, כפי שראה והשיג התיקונים העליונים לפי תפקידם בעולם, לכן כשהשיג יעקב אבינו ע"ה שלפי תפקידו בעולם יגרום תיקונים גדולים בכוחות ועולמות העליונים אם ישא שתי אחיות אלו רחל ולאה, והמה יבנו שתיקן את בית ישראל, יגע כמה יגיעות ועבודות להשיגם שישאו לו עכ"ד, ועל פי דבריו שאם האבות היו רואים צורך גדול לפי הענין הם היו עוברים על המצווה, לפי זה אפשר ליישב את דברי תוס' דודאי מה שבכל תנשא ליצחק ולא לאיזה כנעני זה צורך גדול שהיה מצריך לעבור על האיסור לפני מתן תורה.

פרשת ויצא

**שתי סיבות להיתר של יעקב אבינו לישא שתי אחיות,
וביאור דברי חז"ל שבזכות יעקב אברהם ניצל מכבשן האש**

לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשי ידי בקרבו יקדישו שמי, והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו (ישעיה כט כב)

יש לדקדק בפסוקים אלו טובא חדא במה שאמר לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, דמהיכא תיתי דבשביל שאמר יעקב אשר פדה את אברהם, יבוש יעקב ופניו יחורו עד שהוצרך לומר לא עתה יבוש יעקב וכו'.

ועוד במה שסיים כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו וגו' דנהי שהשבטים הם גדולים בחכמה ובמנין פשיטא דגדולת יעקב היא למעלה מהם, ורבותינו ז"ל קראו ליעקב בחיר שבאבות¹¹³, ואם כן איך אמר שלא יבוש יעקב בשביל ראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו.

ועוד יש לדקדק במה שסים והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו מה היא הכוונה.

ונראה דזה יובן עם מה שכתבנו לעיל בשם מהר"ש יפה שהקשה למאן דאמר דכל העריות האסורות לישראל אסורות לבן נח היכי נסיב יעקב שתי אחיות, ותירץ דאחר שנימול אברהם נבדל הוא וזרעו מבין שאר בני נח, וכשנשא יעקב שתי אחיות וגיירן לית בהו איסור קורבה דהוה ליה כגר שנתגייר דמדנין תורה לית בהו איסור קורבה ונושא אפילו אחותו.

וכבר כתבתי לעיל דתירוצן זה מועיל אי אמרינן דיצאו מכלל בני נח לגמרי

חשיבי רחל ולאה כגר שנתגייר דלית בהו קורבה, אך אם לא יצאו מכלל בני נח לגמרי להקל עליהם, פשיטא דלא הותרו לו רחל ולאה כיון דלבני נח חשיבי עריות, ואם כן יש לחקור למאן דאמר דלא יצאו מכלל בני נח להקל למאן דיליף כל העריות בבני נח היכי נסיב יעקב שתי אחיות.

לזה צריך לומר התירוצ האחר שתירץ שם מהר"ש יפה דיעקב על פי הדיבור נסביניהו¹¹⁴, וכן כתב הר"ש יפה בפרשת ויצא פרשה ע סימן יד אהיא דאמרינן דאמר ליה יעקב מה את סבור ממון אתית בעי מינך, לא אתית אלא בגין תרתין טלייתא ע"כ, וכתב שם הרב ואין מה להקשות איך ביקש מעצמו לישא שתי אחיות דעל פי הדיבור נשאן ע"כ, וכן כתב בפרשת בראשית ולי אפשר לומר דיעקב על פי הדיבור נשאן לצורך קיום י"ב שבטים ע"כ.

והכלל העולה ממה שכתבנו דלמאן דאמר דישאל יצאו מכלל בני נח לגמרי קודם מתן תורה התירוצ ליעקב איך נשא שתי אחיות הוא משום דגירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולמאן דאמר דלא יצאו מכלל בני נח לגמרי התירוצ ליעקב איך נשא שתי אחיות הוא דעל פי הדיבור נשאן¹¹⁵.

והחילוק בין ב' התירוצים הללו הוא דאי אמרינן דיצאו מכלל בני נח לגמרי והטעם שנשא שתי אחיות הוא משום דגירן, הוא תירוצ פשוט לכל באי עולם כשישאלו איך יעקב נשא שתי אחיות, התירוצ הוא מבואר שכבר יודעים הכל שהאבות לא היו לוקחים נשים בגיותם, ופשיטא שגירן יעקב וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אך אם אמרינן שלא יצאו קודם מתן תורה מכלל בני נח לגמרי ומה שנשא יעקב שתי אחיות היה על פי הדיבור, הנה תירוצ זה הוא נעלם דלא ידעו אלא ה' שהוא המצווה. וכל באי עולם לפי פשוטן של דברים יקשה בעיניהם איך נשא יעקב שתי אחיות.

114 בהערות הרה"ג ר' יצחק אוחנה הביא שבדעת זקנים מבעלי התוספות שאלו איך אברהם התחתן עם הגר שהיתה בת פרעה והלא אסור לישא מצרית, והשיבו איכא למימר גר הוא ומותר במצרית, ובמדרש איתא על פי הדיבור עשה, וזה כשני תירוציו של רבנו כאן.

115 עיין בפרשת תולדות בהערות שם הבאנו עוד סיבה להיתר של יעקב לישא שתי אחיות.

והנה המבחן לידע אם יצאו ישראל מכלל בני נח לגמרי או לא הוא הצלתו של אברהם אבינו מאור כשדים, שהרי בני נח אינם מוזהרים על קידוש ה' וכדאיתא בגמ'¹¹⁶, וקיימא לן¹¹⁷ דכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ועבר ולא נהרג הרי זה חובל בעצמו ועובר על מה שכתוב¹¹⁸ וגם את דמכם וגו', ואם אברהם אבינו ניצול בשביל זכותו על כרחין לומר דיצאו מכלל בני נח לגמרי אפילו להקל ומשום הכי מסר עצמו על קדושת ה' כדין ישראל שמוזהר על קדושת ה', וה' הצילו כדרך שמציל לכל הצדיקים המוסרים עצמן על קדושת ה' וכמו שעשה לחנניה מישאל ועזריה, אך אם נאמר שלא ניצול אברהם בשבילו כי אם בשביל יעקב, וכדאיתא בבראשית רבה פרשה סג סימן ב' ר' שמואל בר ר' יצחק אמר אברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב הדא הוא דאמרת לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, לפי זה על כרחין לומר שלא יצאו מכלל בני נח לגמרי כי אם להחמיר, ואם כן אברהם עשה שלא כדין¹¹⁹ במה שמסר עצמו לכבשן האש דהא בני נח אינן מצווין על קדוש ה' ומשום הכי לא ניצול בשבילו אלא בשביל יעקב.

116 סנהדרין עד. לפי ביאור הרמב"ם ותוס'.

117 רמב"ם יסודי התורה פרק ה' הלכה א' ועיין עוד בפרשת שמות בנושא זה של מסירות נפש בבן נח.

118 בראשית ט

119 דבר זה טעון כמובן ביאור, איך אפשר לומר כזה דבר שאברהם אבינו עשה איסור, והוסיף הרה"ג ר' משה סורשר שהרי מה שאברהם מסר נפשו היה זה אחד מעשרה נסיונות ואיך אפשר לומר שהוא עשה בזה איסור, ובשו"ת אפרקסותא דעניא חלק ד' סימן שפא כתב על כך וז"ל שמעתי מאדמו"ר הגה"ק בעל אמרי יוסף זיע"א שאמר בשם אחד קדוש לישב מה שלא נאמר בפירוש בתורה הנסיון של אור כשדים משום דמצות עשה של קידוש ה' לישראל ניתנה, ועל פי הדין לא היה אברהם אבינו רשאי למסור עצמו למיתה, אלא שאברהם אבינו במסירות נפשו מסר חיי עולם הבא על קידוש ה', וזהו מסירות נפש ממש, ובתורה אינו ראוי לכתוב אלא מה שהוא על פי התורה. ועיין בפרשת לך לך שם ביאר רבינו פסוקים אחרים באופן שעולה מהם שאברהם אבינו עשה על פי הדין כשמסר נפשו, כיון שהיה לו דין ישראל ואין מכאן סתירה לדברי רבנו שכתב כאן, כיון שכאן כתב לפי הדעות שהיה לו דין בן נח ושם כתב לפי הדעות שהיה לו דין ישראל.

עוד נקדים מה שכתוב בגמ' בקידושין¹²⁰ כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו הוין ליה בנים שאינן מהוגנין שנאמר¹²¹ בה' בגדו כי בנים זרים ילדו, ואמרינן במדרש הביאו הראנ"ח פ' מסעי כל הנושא אשה הגונה הקב"ה מוציא מהם בעלי הוראה שנאמר¹²² אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות, ואין יחיד אלא לשון גדולה שנאמר¹²³ כמעט שכב אחד העם, ואומר¹²⁴ ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, למדנו מכאן שהמבחן לראות אם האשה שלקח היא הוגנת הם הבנים שאם הם הגונים היא הוכחה שהאשה הוגנת לו.

ובזה נבא לביאור הכתובים כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, דבשביל יעקב ניצול אברהם מכבשן האש, וכי תימה זו אליה וקוץ בה, דנהי דזהו שבח גדול ליעקב דבשביל זכותו ניצול אברהם, מכל מקום מוכח מזה מדלא ניצול אברהם בשביל עצמו שמע מינה דלא יצא מכלל בני נח לגמרי, ואם כן היה עולה על הדעת שיבוש יעקב מזה שהרי אין לו תשובה ניצחת לשואלין אותו מפני מה נשא שתי אחיות, שאם ישיב שעל פי הדיבור נשאן זו היא תשובה נעלמת, שלא ידע בה שום אדם ונעלמה מעיני כל חי בלתי לה' לבדו, לזה אמר לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, לפי שהתשובה שיש לו שעל פי הדיבור נשאן היא גם כן גלויה ומפורסמת לכל, כי בראותו ילדיו מעשי ידי די בקרבו כולו זרע אמת מטע ה' להתפאר על כרחם יודו דעל פי הדיבור נשאן, דאם איתא דשלא מהדין נשאן איך נולדו לו בנים כאלו, ועל כרחם יקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו, ויאמרו אין לנו עסק בנסתרות.

120 ע.

121 הושע ה ז

122 תהילים סח ז

123 בראשית כו י

124 דברי הימים א יז כא

וזו היתה כוונת הזקנים באמרם¹²⁵ יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וגו', דמאי שייטיה דרחל ולאח בברכה הלזו, והנה רז"ל אמרו¹²⁶ דטעם הגואל שאמר¹²⁷ לא אוכל לגאול פן אשחית את נחלתי, שאמר חס לי ליטלה איני מערב פסולת בבני, ולא היה יודע שכבר נתחדשה ההלכה מואבי ולא מואבית, הרי שהגואל היה סבור שרות אסורה לבא בקהל, ומצינו גם כן¹²⁸ דבזמן שאול היתה מחלוקת בדבר, ודואג היה סבור שגם מואבית אסורה לבא בקהל, והנה כבר הקדמנו שהמבחן לדעת שהאשה שלוקח האדם אם היא הוגנת לו הם הבנים, וממה שראינו שבני יעקב היו צדיקים זרע אמת ידענו שמה שלקח יעקב רחל ולאח מאת ה' היתה לו, וזהו כוונתם באמרם לבועז אל תצטער שאתה לוקח אשה דאית בה קצת פקפוק בדבר, כי על כן לא לקחה הגואל, לפי שה' יתן את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וגו' דכי היכי התם הראה ה' איך אותו הזיווג היה דבר נאה ומתקבל מאת ה' מן השמים הכי כה יעשה ה', וכן היה שנולדו ממנו אנשים צדיקים ויצא משם כל זרע המלוכה.

125 רות ה א

126 רות רבה פרשה ז סימן ז

127 רות ד ו

128 יבמות עו ע"ב

פרשת וישלח

איזה נדר יעקב אבינו איחר את קיומו, ומדוע עשה זאת,

ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית- אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך (לה א)

לפי שאחרת בדרך נענשת ובאת לך זאת מבתך (רש"י ומקורו מהמדרשים)

¹²⁹ לא נתבאר בדברי רז"ל מה היה נדר זה שאיחר יעקב שנענש עליו, והרא"ם כתב שהוא מה שנדר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים¹³⁰, וזהו שאמר לו ה' קום עלה בית אל ועשה שם מזבח, ומה שנענש הוא על מה שנתאחר בסוכות, שכל זמן שהיה בבית לבן לא היה מקפיד עליו על זה, מפני שלא חל עליו הנדר אלא משיצא לשוב, כדכתיב ושבתי בשלום אל בית אבי¹³¹ אז והאבן הזאת, לפיכך כשאחר בסוכות הקפיד עליו הקב"ה והענישו בבתו עד כאן לשונו.

והרב מהר"ש יפה תמה עליו ואמר שאם נדר זה שאיחר יעקב הוא שיבנה מזבח בבית אל, נדר זה לא חל עדיין עד שיבא לבית אבות, כמו שאמר יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי, ומה שכתב הרא"ם דמשיצא מבית לבן לשוב לבית אביו חל הנדר, צריך אוהבים שידו לו שפירוש ושבתי יהיה פירושו משהתחיל לילך בדרך לשוב לבית אביו, דפשטיה דקרא הוא שישב בפועל לבית אביו, אז והאבן הזאת,¹³²

והנראה אצלי הוא סברת הרא"ם שעיקר הנדר שמעניש אותו ה' הוא מה

129 דרוש שלישי עמוד מח,

130 כח כב

131 כח כא

132 עיין בפרשת דרכים מה מפרש מהר"ש יפה במקום זאת.

שנדר והאבן הזאת, וכפשטיה דקרא דכתיב קום מעלה בית אל ועשה שם מזבח,

ואף על פי שהתנה ושבתי בשלום אל בית אבי ועדיין לא שב אל בית אביו, דהנה נדר זה דיעקב שהתנה ואמר ושבתי בשלום אל בית אבי הוא לפי שהיה מתיירא מעשו ולבן, וכדאמרין במדרש ושבתי בשלום מעשו ולבן, והנה יראתו מעשו לא תסור אלא בבואו אל בית אביו, אך כל זמן שהיה בדרך עדיין היה מתיירא שמא יבא עליו עשו ויהרגנו, אך בבואו אל בית אביו היה בטוח מזה, ויעקב לא עלה בדעתו שיהיה פוגע בעשו בדרך ושישלים עמו, ומשום הכי התנה ושבתי בשלום אל בית אבי, שבבואו שם הוא כבר בטוח מעשו, אך כיון שבהיותו בדרך פגע בעשו והשלים עמו כבר נתקיים תנאו דושבתי בשלום, וכמו שאמרו במדרש והביאו רש"י¹³³ ויבא יעקב שלם מעשו ולבן, ואמרין במדרש ותגזור אומר ויקם לך זה יעקב¹³⁴ לפי שכתוב ושבתי בשלום אל בית אבי, וכתיב ויבא יעקב שלם, הרי שבאותה שעה נתקיים מה שהתנה ושבתי בשלום אל בית אבי, ואף על פי שעדיין לא הלך אצל אביו, מכל מקום כיון שהשלים עמו בטוח היה ששוב לא יזיקנו.

ובזה יובן מאמר הכתוב¹³⁵ שאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך, ויש לדקדק דסימנים הללו דבברחך מפני עשו אחיך למה לי, עוד יש לדקדק דאיך יתכן שיעקב בחיר שבאבות יאחר נדרו.

אך לפי דרכנו ניחא, דיעקב היה סבור דעדיין לא חל הנדר כיון שהתנה ושבתי בשלום אל בית אבי, ועדיין לא הלך אצל אביו, אך הכתוב האשימו בזה ואמר קום עלה בית אל וגו', וכמו שפירש רש"י¹³⁶ ובא הכתוב לתת טעם דאיך חל

133 לג יח

134 בראשית רבה פרשה עט סימן ג

135 לה א

136 קום עלה לפי שאיחרת נדרך נענשת ובאה זאת לך מביתך,

הנדר מאחר שהתנה ואמר ושבתי בשלום אל בית אבי, לזה אמר לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך, כלומר אם נדר זה שנדרת ושבתי בשלום אל בית אבי לא היה מיראתך מעשו, אם כן כל זמן שלא באת אצל אביך לא חל עליך הנדר ולא היית נענש, אך כיון שנדר זה שנדרת ושבת בשלום אל בית אבי היה בברחך מפני עשו אחיך, ומיראתו אמרת ושבתי בשלום אל בית אבי לפי שאז לבך בטוח מעשו, אם כן כיון שהשלמת עמו בדרך שפיר מיקרי דחל הנדר, והרי אתה נענש בשביל איחור הנדר, באופן שיעקב איחר נדרו וכמו שנתבאר.

הגוים יצטרכו להשיב את כל הדורונות שנתן יעקב לעשו הם וולדותיהם וולדות ולדותיהם עד ביאת המשיח

¹³⁷ חד עמא דארעא אמר ליה לר' אושעיא כל אותם דורונות שנתן יעקב אבינו לעשו עתידין העובדי גילולים להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא, מאי טעמיה מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו¹³⁸, יביאו אין כתיב אלא ישיבו. (בראשית רבה פרשה

עז סימן יב)

שמעתי בשם מהר"ש פלימו זלה"ה שהיה מקשה דמה זו הבטחה שהבטיחנו הכתוב שיביאו איום ונורא משיח צדקנו עזים מאתים ותישים עשרים.

עוד היה מקשה הרב הנזכר במאי דאמרינן במדרש פרשה עז סימן ז א"ר

¹³⁷ דרוש ששה ועשרים עמוד רעז ולשון המדרש חד עמא דארעא אמר ליה לרב הושעיה אין אמרת לך חדא מלתא טבא את אמרת בציבורא מן שמי, אמר ליה מה היא, אמר ליה כל אותם הדורונות וכו' אמר לו חייך מלה טבא אמרת ומן שמך אנא אומר לה, ובתרגום ללשון הקודש עם הארץ אחד אמר לרבי הושעיה אם אומר לך דבר אחד טוב האם תגיד אותו בציבור בשמי, שאל אותו רבי הושעיה מה הדבר, אמר לו כל אותם וכו', אמר לו ר' הושעיה חייך דבר טוב אמרת ואני אומר זאת בשמך, וכתב בפירוש עץ יוסף על המדרש זו"ל הזכיר היותו עם הארץ ללמדנו כי אין לבזות דברי שום אדם אלא לקבל האמת ממי שאמרו, וגדולה מזו שאין מתביישין מלומר הלכה בשמם ברבים.

אלעזר מכאן לעונה האמורה בתורה וכו' ופירש רש"י בפירוש החומש¹³⁹ שמסר לכל תיש עשר עזים לפי שהם פנוים ממלאכה וכו' והקשה שאין דרך שולחי מנחה לדקדק באלו הדברים ושיעורים אלו אדם עושה אותם בתוך שלו.

ותירץ הרב ז"ל דהכל הוא דבר אחד ובא זה ולימד על זה, דאין הכוונה שיביאו למלך המשיח עזים מאתים ותישים עשרים, אלא כההיא דאמרינן בפרק ג' דתעניות עלה כה. מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו של ר' חנינא בן דוסא והניח שם תרנגולין וכו' והרבו ביצים ותרנגולין וכו' ומכרן וקנה בדמיהן עזים וכו' ובא אותו אדם ונתן לו רבי חנינא את העזים, והן הן עזי דאתי דובי בקרנייהו ע"כ.

הכא נמי אותה מנחה שהביא יעקב אבינו לעשו הן וולדותיהן וולדות וולדותיהן עתידין העובדי גילולים להביא למלך המשיח, ולפיכך יעקב אבינו כששלח המנחה לעשו שלחה באותו הסדר כאדם העושה בתוך שלו, לפי שכבר ידע שאותה המנחה הם וולדותיהן וולדות וולדותיהן עד סוף כל העולם עתידין להחזירן למלך המשיח אלו דבריו ז"ל.

בעניין המעשה של ראובן ובלהה עיין בפרשת וישב

פרשת וישב

ביאור הוצאת הדיבה שהוציא יוסף על אחיו,
וביאור דברי המדרש שהשבטים שנאו אותו כדי שיקרע הים.

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, מה אמר רבי מאיר אומר חשודים הם
בניך על אבר מן החי (לז ב בראשית רבה פרשה פד סימן ז)

ר' שמעון בן לקיש בשם ר' אלעזר בן עזריה כתיב לכו חזו מפעלות אלהים
וכתיב בתריה הפך ים ליבשה למה וישנאו אתו בשביל שיקרע הים לפניהם.
(שם סימן ח)

¹⁴⁰הרא"ם ¹⁴¹הקשה בזה דאם כן למה לקה יוסף על זה והלא לא הגיד לאביו
אלא מה שראה, ועוד איך אפשר לומר שהשבטים עשו כן,

ותירץ הרב ז"ל שהשבטים כדן היו עושים אלא שיוסף היה טועה בדן
והיה דן אותם שעשו שלא כהוגן, והוא שהשבטים היו חותכים בשר מבית
השחיטה בעודה מפרכסת ומניחין אותה עד שתמות ואחר כך היו אוכלים
אותה כדי שיבריא, ויוסף היה סבור שכיון שחותכין אותה בעודה מפרכסת
יש בו משום אבר מן החי, ואין הדבר כן משום דאפילו לרב אחא בר יעקב
¹⁴²דאמר דאית ביה משום אבר מן החי, הני מילי בעכו"ם משום דעכו"ם לית
להו שחיטה אלא אפילו בנחירה בעלמא סגי, וכיון דבמיתה תליא מילתא
אינה יוצאה מידי אבר מן החי שהם מוזהרים בו עד שתמות, אבל בישראל
דבשחיטה תליא מילתא, כיון דשחט בה שחיטה מעליא כבר יצאת מידי
איסור אבר מן החי, עד כאן דברי הרא"ם.

140 דרוש א עמודים יד טו יח כד

141 בראשית לז ב

142 חולין לג.

והנכון הוא מה שכתב הרא"ם דטעותו של יוסף היה במה שראה את אחיו שהיו חותכין בשר מבית השחיטה בעודה מפרכסת, אך מה שקשה לשיטת הרא"ם הוא, דאיך יתכן שיוסף הגדול מאחיו בחכמה, וכדאמרינן¹⁴³ כי בן זקונים¹⁴⁴ הוא לו שכל ההלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו, ואם כן איך יהיה טועה בדין שהיו בקיאים בו אחיו, וכבר הקשה קושיה זו מהר"ש יפה להרא"ם ז"ל.

והנראה אצלי דיוסף והשבטים כולם היו בקיאים בדין וסלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, וסבירא להו כרב אחא בר יעקב דאית ליה דמפרכסת שרי לישראל משום דבשחיטה תליא מילתא ואסור לבני נח משום דלדידהו במיתה תליא מילתא וכמו שפסק הרמב"ם בפ"ט מהלכות מלכים דין יב יעויין שם.

אך מחלוקתם של השבטים עם יוסף היתה, דהשבטים היו סבורים שיצאו מכלל בני נח אף להקל ויש להם דין ישראל גמור אף להקל, וכמו שכתבנו לעיל בשם מהר"ש יפה, ומשום הכי היו אוכלים מפרכסת כיון דשרי לישראל, אך יוסף מרוב חסידותו היה סבור דלא יצאו מכלל בני נח להקל, ולעולם חייבים בחומרות בני נח ובחומרות ישראל.¹⁴⁵

143 בראשית רבה פרשה פ"ד סימן ח

144 בראשית לו ג

145 רבנו הביא את דעת ר' מאיר דיוסף אמר שהם אוכלים אבר מן החי, אבל במדרש יש עוד שתי דעות, ר' שמעון אמר שתולים עיניהן בבנות הארץ, ורבי יהודה אמר שמזלזלים הם בבני השפחות, ורש"י כתב את שלושת הדברים ואמנם במקום שתולים עיניהן כתב שחשודים על העריות, וצריכים אנו להבין פשט גם בשתי הדעות האחרות במדרש שאותם לא ביאר רבנו, ועוד צריך להבין מדוע רש"י הביא את שלושת הדעות כדבר מוסכם, והלא כיון שהם כמה דעות נפרדות היה מוטל עליו לומר יש אומרים אבר מן החי ויש אומרים שחשודים על העריות, ועיין בשפתי חכמים מה שביאר, ובסייעתא דשמיא עלה בדעתי לבאר את כל הדעות על פי דרכו של רבנו, דהנה כתב רבנו והובאו דבריו בפרשת וישב ובפרשת שמות דלפי דעת האחים שהיה להם דין של בני נח אם כן הפילגשים אינן נחשבות כנשואות ואין בהם איסור אשת איש עיין שם מה שביאר רבנו, וזה מה שאמר שחשודים הם על העריות, דלפי דעתם יבואו להתיר עריות, ומה שאמר שקוראים לבני השפחות עבדים גם זה חס

ומעתה אשא עיני לבאר מאמר חז"ל שאמרו למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם, ונקדים מאמר רז"ל במדרש אבכיר הביאו מהר"ש יפה פרשת בשלח פרשה כא סימן ז ד"ה ער וז"ל והמים להם חומה, מלמד שירד ס"מ ואמר רבש"ע לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם ניסים, מה הללו עובדי עכו"ם אף הללו עובדי עכו"ם. אמר לו הקב"ה שוטה שבעולם והלא לא עבדום אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף דעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון עד כאן.

ויש לדקדק במאמר זה טובא, חדא במה שקרא ה' לס"מ שוטה שבעולם, שלא יצדק לו תואר זה ואינו אלא חכם להרע, ובשאר מקומות ראיתי לרז"ל שמכנים אותו בשם רשע.¹⁴⁶

עוד קשה מאי דעתיה דס"מ שרצה לקטרג על ישראל וכי לא ידע שישאל היו אנוסים ושוגגים ופטורים מן הדין.

ועוד יש לדקדק במה שהשיב לו ה' והלא לא עבדום אלא מתוך השעבוד דהיינו שהיו אנוסים, ומתוך טירוף הדעת דהיינו שהיו שוגגים דתרי טעמי נינהו, וכדמסיים ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, דלמאי אצטריכו תרי טעמי והלא במאמר אחד יכול לפטרם מן הדין, או מטעם שהיו שוגגים או מטעם שהיו אנוסים.

אמנם נראה דפירוש העניין כך הוא, דהנה מודעת זאת דבן נח אינו מצווה על קידוש השם¹⁴⁷, אך ישראל מוזהרים על קידוש ה', ובמצות שדינם

ושלום לא כפשוטו, אלא דהאחים הרי סברו דיש להם דין ישראל ויוסף סבר דיש להם גם חומרות ישראל וגם חומרות בני נח וכמו שביאר רבנו, ויתכן שהאחים סברו מחמת איזה סיבה דרך להם יש דין ישראל גמור, אבל לבני השפחות יש דין גם של ישראל וגם של בני נח, והנה עבדים הם במצב ביניים בין ישראל לבן נח, וזה מה שבא לומר דלפי דעת השבטים יש זילזול בבני השפחות דכאילו הם עבדים, ורק בני רחל ולא יש להם דין ישראל.

146 פרקי דרבי אליעזר פרק י"ג

147 סנהדרין עד.

ליהרג ולא לעבור אם עברו ולא נהרגו נענשים על זה עונש גדול, כדאמרין בפ"ק דמגילה¹⁴⁸ שאלו תלמידיו לרשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה, והשיב להם מפני שהשתחוו לצלם, והרי מה שהשתחוו לצלם היה באונס כדכתיב¹⁴⁹ ומאן די לא יפול ויסגוד וכו' יתרמא לגו אתון נורא יקידתא, הרי דישאל שעבד עכו"ם באונס חייב מיתה לשמיים¹⁵⁰, וזו היא חומרא שיש בבני ישראל מה שאין כן בבני נח, ואילו בדין שוגג הוא בהיפך כדאמרין בפ"ב דמכות דף ט. לפיכך גר ועכו"ם שהרגו נהרגין, ופירש רש"י לפיכך אשבע מצוות קאי וקיי"ל אזהרתו זו היא מיתתו לפיכך גר תושב או עכו"ם שהרגו נהרגין ואפילו בשוגג¹⁵¹ שאין בני נח צריכין התראה כדאמרין בסנהדרין, נמצא בשוגג יש חומרא בכך נח מה שאין כן בישראל, וגבי אונס הוי איפכא.

אמור מעתה דכבר ידע ס"מ שישאל עבדו עכו"ם מתוך שעבוד ומתוך טירוף הדעת דהיינו שהיו שוגגים ואנוסים, אלא שהיה מסופק בדבר אם יצאו מכלל בני נח אף להקל, או דלמא דלעולם חומרא דבן נח אית להו, ומשום הכי כשבא לקטרג קטרג אף שידע שהיו שוגגים ואנוסים, משום דאם באנו לפוטרים מטעם אנוסים יחייבין להו חומרא דישאל דנענשים על האונס, ואם באנו לפוטרים מטעם שוגגים יחייבין להו חומרא דבני נח דקיימא לן דנהרגין על השוגג.

ואמרין בפרק אלו טריפות דף מג ע"ב הרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה כדברי בית הלל עושה. מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר

148 י.ב.

149 דניאל ג' ו

150 בהערות של הרה"ג ר' יצחק אוחנה העיר מדברי הרמב"ם בפרק ה' מהלכות יסודי התורה ה"ד שכתב שאין חייבים כרת על אונס של עבודה זרה והביא שבספר שמן המשחה כתב לחלק דמכרת פטורים אבל מיתה בידי שמים חייבים.

151 בהערות של הרב הנ"ל הביא דכל זה שיטת רש"י אבל דעת הרמב"ם בפרק י' מהלכות מלכים הלכה א' דבן נח פטור על השוגג.

הכסיל בחושך הולך,¹⁵² ומשום הכי כשבא ס"מ לקטרג על ישראל אף שהיו שוגגים ואנוסים מטעם דיהבינן להו חומרי דישראל וחומרי דבן נח, אמר לו הקב"ה שוטה שבעולם כיון שאתה בא לתפוס חומרי דישראל וחומרי דבן נח עליך נאמר הכסיל בחושך הולך, דאתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, היתכן דבהצטרפות שני דברים הללו בבת אחת שיתחייבו, דלא ימנע אם יש להם דין ישראל הרי הם פטורים מטעם שהם שוגגים, ואם דין בן נח יש להם הרי הם פטורים מטעם שהם אנוסים.

ועל פי האמור בעניין עלה בידינו ישוב המאמר הפונה קדים, הם אמרו למה וישנאו אותו וכו', דהנה כבר נתבאר לעיל דהשבטים היו חלוקים בעיסתם, דהשבטים הוה סבירא להו דיצאו מכלל בני נח לגמרי ויש להם דין ישראל אפילו להקל, ומשום הכי היו אוכלים מפרכסת כיון דשריא לישראל, אבל יוסף הוה סבירא ליה דלא יצאו מכלל בני נח להקל ולעולם חייבים לקיים חומרות בני נח, ואהא פריך למה וישנאו אותו דאטו מאן דאמר מילי דאורייתא לקי, ואדרבה הוה להו לעשות אונס כאפרכסת לשמוע ליוסף מאחר שהיה חכם שבכולם כדכתיב כי בן זקונים הוא לו¹⁵³, ועוד דמילתא דחסידותא קאמר שראוי לתפוס חומרות דישראל וחומרות דבני נח, לזה השיב כדי שיקרע הים לפניהם, כלומר שאם היו תופסים כל החומרות חומרא דבני נח וחומרא דישראל, היה מקום לס"מ לקטרג בשעת קריעת הים שלא יקרע הים מפני שהיו עובדי עבודה זרה, ואף שהיו שוגגים ואנוסים מכל מקום ראוי לתפוס חומרא דבני נח וחומרא דישראל, ומטעם שוגגים אין לפוטרם משום חומרא דבני נח, ומטעם אנוסים אין לפוטרם משום חומרא דישראל וכמו שכתבנו לעיל, ומשום הכי שנאו אותו דכפי סברתו לא היה הים נקרע לישראל, אך כפי סברתם דדין ישראל גמור יש להם אף להקל, שפיר נקרע הים לישראל אף שהיו עובדי עבודה זרה, מפני שהיו שוגגים וגבי ישראל שעבד עבודה זרה

 152 קהלת ב יד

153 לז א

בשוגג רחמנא פטריה ולא יחשוב ה' לו עון כי חפץ חסד הוא ורב טוב לבית ישראל.¹⁵⁴

ביאור ההיתר של מעשה תמר ויהודה.

עיין במאמר הקודם בו התבאר במה נחלקו יוסף והשבטים או עיין לפחות בהערה¹⁵⁵ כדי שתוכל להבין את המאמר הבא.

¹⁵⁶ובזה יובן מאי דאמרינן בפ"ק דסוטה עלה י': הכר נא אמר רבי חמא בר חנינא בהכר בישר לאביו בהכר בשרוהו, בהכר בישר הכר נא הכתונת בנך היא, בהכר בשרוהו הכר נא למי החותמת וגו' ע"כ.

ויש לדקדק דמה עניין זה לזה וכי גזירה שוה דהכר הכר קא עביד,

ונראה דזה יובן עם מה שהקשו המפרשים ז"ל בעניין זה דתמר עם יהודה, דנהי דיהודה לא ידע שהיתה כלתו ומשום הכי בא עליה, וכדכתיב ויחשבה לזונה כי כסתה פניה, אך תמר הצדקת מי התיר לה לשכב עם חמיה ולהכשיל לאותו צדיק שיבא על כלתו, ובפרט לרבי מאיר דאמר דכל העריות שישאל מוזהרין בני נח נמי מוזהרין אם כן מה תענה תמר למעשה זה, ואיך יהודה לא

¹⁵⁴ אפשר לבאר הסבר נוסף במדרש זה שהאחים שנאו אותו כד שיקרע הים, דהמדרש מביא את הפסוק שאומר לכו חזו מפעלות אלהים ואחר כך הפסוק ואמר הפך ים ליבשה ומבאר המדרש למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם, ונראה בסייעתא דשמיא לבאר דהרי נס קריעת ים סוף היה בזכות יוסף שעמד בנסיון, וכמו שכתוב הים ראה וינס ומבאר המדרש מה ראה, ראה ארונו של יוסף, והקב"ה גילגל שהאחים ישנאו אותו כדי שירד למצרים ויעמוד בנסיון ובזכות זה יקרע הים, וזה מה שכתוב לכו חזו מפעלות אלהים איך מנהל את עולמו בתכנון מושלם, דגרם שהאחים ישנאו אותו כדי שירד למצרים ויעמוד בנסיון, ובזכות זה הים יקרע. ולפי פירוש זה האחים לא ידעו שהם שונאים אותו כדי שיקרע הים, אבל לפי פירושו של רבנו האחים ידעו שהם שונאים אותו כדי שיקרע הים.

¹⁵⁵ במאמר הקודם ביאר רבנו דמחלוקתם של יוסף והשבטים היתה, דלפי דעתם של השבטים היה להם דין ישראל ולפי דעת יוסף היה להם להחמיר גם את חומרות ישראל וגם את חומרות בני נח.

¹⁵⁶ דרוש א עמוד יח

חרה אפו לשורפה באש, דהא איכא תרתי לריעותא שזנתה, ועוד שהיה הזנות עם חמיה.

וזה לי ימים נסתפקתי בעכו"ם שבא על אמו שנהרג עליה, אם כיון לקנותה בביאה זו אי חשיבא אשת איש, ונפקא מינה לאחר שבא עליה שחייב משום אשת איש, או דלמא כיון דעל אותה ביאה חייב מיתה לא מהני לקנות בה, וראיתי לאחד מחכמי אשכנז שכתב דטעמא דתמר הוא דאמרינן בפ"ד מיתות עלה נח: בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב שנאמר ודבק ולא שלא כדרכה עד כאן, ובפרק ד' אחין עלה לד: אמרינן דער ואונן שלא כדרכן שמשו, ואם כן כיון שער ואונן שלא כדרכן שמשו אם כן לא קנו את תמר לאשה מאחר שבאותה ביאה נתחייבו מיתה, דומיא דלדידן אין קידושין תופסין בחייבי מיתה, ואם כן לא היתה תמר אשת ער ואונן ולא חשיבא כלתו דיהודה עכ"ד. ומכאן יש ללמוד לנדון שלנו דבן נח שבא על הערוה שלא קנאה.

והנה כל זה הוא בבני נח, דאילו ישראל קונה אותה בביאה בין כדרכה בין שלא כדרכה, ותמר היתה סבורה שדין בן נח יש להם כל זמן שלא ניתנה תורה, ואם כן ער ואונן לא קנו את תמר לאשה שהרי בני נח אין להם קידושין כי אם בבעילה תליא מילתא, ואותה בעילה כיון שהיתה שלא כדרכה דחייב עליה מיתה לא קנאה באותה בעילה.

וזהו כונת המאמר בהכר בישר בהכר בשרוהו, דזה המאמר סובר דלא יצאו מכלל בני נח, ואם כן בדין היה אומר יוסף שהיו אוכלים אבר מן החי במה שהיו אוכלים מפרכסת, דאף שמותר לישראל מכל מקום לבן נח אסור משום דלדידהו במיתה תליא מילתא, וזהו שאמרו בהכר בישר דכל טעמו של יהודה במכירת יוסף הוא לפי שהיה סבור שהוא יצא מכלל בני נח לגמרי, ויוסף שהיה אומר שלא יצאו מכלל בני נח היה פוגם בכבודם שלא היה דן אותם בדין ישראל גמור וכמו שכתבתי לעיל, ולזה כדי להורות לו שהיה טועה

בדין ולפי האמת לא יצאו מכלל בני נח בהכר בשרוהו שאמרה לו תמר הכר נא למי החותמת והפתילים וגו', ומה טענה היא זו להציל את נפשה, ואדרבה תגדל חמת יהודה במה שהכשילה אותו לבא על כלתו, אלא ודאי שטענת תמר היתה, דקודם מתן תורה לא יצאו מכלל בני נח, ואם כן לא חשיבא כלתו כיון שער ואונן שמשו שלא כדרכן, ומשמיא הסכימו לדעתה דיצתה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים, ופשיטא דמשמיא לא היו מחטיאים את יהודה לבא על כלתו¹⁵⁷.

והנה עד כאן התבאר ההיתר של תמר להכשיל את יהודה באיסור כלתו, אבל עדיין יש להבין איך הותר המעשה של תמר ויהודה אפילו ללא איסור כלתו, והרא"ם כתב וא"ת איך הותר לו לבא על הזונה, ובסוף דבריו כתב ושמא יש לומר דאותו גדי שנתן לה וחותמו ופתילו ומטהו לערבון לא היה אלא לפיוס בעלמא אבל מכל מקום קידשה אחר כך בכסף או בשטר ואחר כך בא עליה ע"כ.

ויש לתמוה דאיך משכחת לה קידושין והלא קיימא לן המקדש בלא עדים אפילו שניהם מודים אינה מקודשת דאין דבר שבערוה פחות משנים, וכל זרעו של יעקב קרובים היו ליהודה ואם כן הוה ליה מקדש בלא עדים דלא הויה מקודשת, ואם כן מה מועיל מה שקדשה בכסף או בשטר.

ונראה שקדשה בפני גרים שגייר אברהם, ואמרינן בבראשית רבה סדר וישב פרשה פד סימן ד שגם יצחק ויעקב היו מגיירים גוירים¹⁵⁸, ועל כרחק לומר שהיו מגיירים אותם לגמרי כדין ישראל, דאם לא היו אלא גר תושב שקבלו שבע מצוות בני נח אכתי פסולי עדות הם לקידושין.

157 נראה דכוונתו דממה שקרה המעשה הזה רואים שהמעשה היה מותר כיון שמשמיים לא היו גורמים לו זאת.

158 נראה דהוסיף זאת כיון שעברו הרבה שנים מזמנו של אברהם וממילא אותם גרים כנראה מתו, ולכן הוסיף שגם יצחק ויעקב גיירו.

מדוע ראובן הודה במעשה עם בלהה רק אחרי שיהודה הודה

אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב¹⁵⁹ יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה, כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלים בארון עד שעמד משה וביקש עליו רחמים, אמר לפניו רבונו של עולם מי גרם לראובן שיודה וזאת ליהודה, מיד שמע ה' קול יהודה. (סוטה ז ע"ב)

¹⁶⁰ופירש רש"י ז"ל מי גרם ליהודה שיודה במעשי יצועי אביו, יהודה שהודה במעשה תמר, וכן היא מסורת בידיהם, ומדרש אגדה דרבי תנחומא כשאמר יהודה צדקה ממני¹⁶¹ עמד ראובן ואמר בלבלתי יצועי אבי עד כאן.

ויש לתמוה מה עלה בדעתו של ראובן שלא להודות על חטאו ולבקש מחילה מה' עד שהודה יהודה,

ועוד מה נתחדש לו במה שהודה יהודה להודות גם הוא שהרי יהודה הודה כדי שלא תישרף, שהרי לפי דעתו כיון שממנו היתה מעוברת לא היתה חייבת מיתה, ואם כן איך יעלה על הדעת שלא יודה יהודה וישפוך דם נקי, אבל ראובן מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר.

אך לפי מה שכתבנו יובן, וקודם יש לחקור דאיך עשה אותו מעשה ראובן לשכב עם אשת אביו, וזו היא מן העריות שמוזהרים עליהם אף בני נח, וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ט מהלכות מלכים דין ה.

ומה שנראה בזה הוא עם מה שכתוב בפרק ב' דסנהדרין¹⁶² מאי נשים ומאי

159 דברים לג ו

160 דרוש ראשון עמודים כ כב ועיין מה שכתבנו בתחילת המאמר הקודם להבנת העניין, והמעשה של ראובן ובלהה מוזכר בפרשת וישלח וכתב כאן כיון שהוא המשך לביאור מחלוקת יוסף והשבטים שבפרשתינו.

161 לח כו

162 כא.

פילגשים אמר רבי יהודה אמר רב נשים בכתובה וקידושין פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין, וזו היא גירסת הרמב"ם פ"ד מהלכות מלכים דין ד', וכן הוא דעת הרמב"ן פרשת חיי שרה בפסוק ולבני הפלגשים¹⁶³ יעוין שם, והנה חילוק זה דנשים ופילגשים הוא לדין דאית לן קידושין, אם כן כל זמן שלא קידשה בביאה אף שהיתה אצלו זמן רב לא חשיבא אשתו ונקראת פלגש, אך לבני נח דלית להו קידושין כי אם בבעילה תליא מילתא כיון שלקחה ובא עליה חשיבא אשת איש, דלא מצינו בבני נח שיכון לשם קידושין, אלא משלקחה לאשה ובא עליה חשיבא אשת איש.

והנה ראובן היה סבור דיצאו מכלל בני נח לגמרי, שהרי הוא גם כן היה מהשונאים את יוסף על שהיה מוכיחם שהיו אוכלים אבר מן החי, אך כיון ששמע ראובן ליהודה שהודה לתמר ואמר צדקה ממני, ועל כרחך הטעם שהודה יהודה הוא משום דסבירא ליה דלא היתה נחשבת תמר אשת ער ואונן משום דבאו עליה שלא כדרכה, ואם כן סבירא ליה ליהודה דלא יצאו מכלל בני נח, באותה שעה חזר ראובן והודה על חטאתו, דכיון דלא יצאו מכלל בני נח אם כן יש על ראובן עון אשר חטא במה שבא על פלגש אביו ועין במה שנכתוב בפרשת שמות עוד בעניין המעשה של ראובן ובלהה ועיין בהערה.¹⁶⁴

163 כה I

164 מדברי רבינו משמע שראובן חטא ממש עם בלהה, אבל רש"י כתב (לה כב) וז"ל מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאילו שכבה, ולמה בלבל וחלל יצועו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה, בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל עד כאן לשונו, ומקור דבריו מגמ' שבת נה: וכך ביאר גם יונתן בן עוזיאל, ויש לעיין איך יתיישבו עם זאת דברי רבנו שמבאר שראובן באמת חטא, והנה שם בגמ' יש שתי דעות האם ראובן חטא בכך, ונראה שדברי רבנו הם רק לפי הדעה שחטא, ורש"י לא ביאר במפורש מה היה הבלבל שבלבל ראובן, ונאמרו בכך ביאורים רבים, ובספר הישר כתב שראובן הוציא את מיטתו של יעקב מאהל בלהה, ויש מבארים שזו גם כוונת רש"י שהרי רש"י כתב שראובן הקפיד על מה שיעקב שם את מיטתו באהל בלהה.

ביאור דברי המדרש ויצא החוצה קפץ בזכות אברהם כמד"א ויצא אותו
החוצה עיין בפרשת לך לך.

פרשת מקץ

מדוע השבטים חבטו לבנימין על כתפיו, ומה ענה להם בנימין

וימצא הגביע באמתחת בנימין, כיון שנמצא הגביע אמרו לו מה גנבא בר גנבתא, אמר להון, גברא דיוסף יש כאן, שעירים יש כאן שמכרו אחיהם אתמהא, (בראשית רבה פרשה צח סימן ב)

היו עומדים ומחבטין לבנימין על כתפיו, ואומרים לו אי גנבא בר גנבתא, (תנחומא)

¹⁶⁵יש לדקדק דמה טעם היו מחבטין על כתפיו, היה להם להכותו בידיו או ברגליו כמשפט, ואי מקרה היה לאיזה תכלית למדו אותנו רז"ל שהמכות שהכו השבטים לבנימין היו על כתפיו.

ונראה דזה יובן עם מה שאמרו בבראשית רבה סדר ויחי פ' צט סימן א למה תרצדון הרים גבנונים רבי עקיבא פתר קרא בשבטים בשעה שאמר שלמה לבנות בית המקדש היו השבטים רצים ומדיינים אלו עם אלו, זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה, אמר להם הקב"ה שבטים למה תרצדון¹⁶⁶, כולכם שבטים כולכם צדיקים אלא מהו גבנונים גנבים, כולכם הייתם שותפים במכירתו של יוסף, אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף יבנה בתחומו וכו'.

וכתב שם מהר"ש יפה שהטעם שנדחה יוסף אף שלא היה בו עון אשר חטא שהוא היה הנמכר, דמאחר שנדחו השבטים מפני מכירת יוסף אינו נכון שיזכה יוסף בדבר לפי שנענשו על ידו יעויין שם, והנה ידוע דמה שזכה בנימין

165 דרוש א עמודים כב- כד

166 כלומר מדוע תרצו ותדון,

שיבנה בית המקדש בתחומו הוא מברכתו של משה שאמר ¹⁶⁷ובין כתפיו שכן, שפירושו שיבנה בית המקדש בתחומו וכמו שדרשו רז"ל ¹⁶⁸.

וזהו כוונת המאמר דבשעה שנמצא הגביע באמתחת בנימין התחילו השבטים והיו מחבטין לבנימין על כתפיו, כלומר כתפיים אלו מפני מה זכו לבנות בית המקדש בחלקך ולא בחלקנו משום דאנחנו גנבים במכירתו של יוסף, ואתה לא נשתתפת עמנו לפיכך זכית שיבנה בית המקדש בחלקך, לפיכך היו מחבטין על כתפיו ואומרים לו אי גנבא בר גנבתא.

ובזה נבא לביאור המאמר אמר להם גברא דיוסף יש כאן ופירש שם מהר"ש יפה דהכוונה היא היש כאן אדוני יוסף אשר מכרתם אותי, היש כאן שעירים ששחטתם וטבלתם בדמו ואיך אתם מחרפים אותי עד כאן.

ויש לדקדק דמה טענה היא זו של בנימין דבשלמא השבטים עשו מה שעשו בשביל מה שהיה מביא דבתם רעה אל אביהם, אבל בנימין אין לו תשובה כלל, דמאחר שהטיב עמו המושל וכדכתיב ¹⁶⁹ותרב משאת בנימין ממשאות כולם חמש ידות, איך מלאו לבו לגנוב הגביע.

ועוד מה הוא זה שרצה בנימין לחרף אותם בשעירים לא היה לו להזכיר אלא עיקר המכירה, גם מה שסיים המדרש אתמהא לא ידעתי אם הם דברי בנימין או דברי בעל האגדה, ולכל הצדדים יש לדקדק דמה תימה יש כאן.

והנראה דהכוונה היא דכבר נתבאר לעיל ¹⁷⁰דמחלוקת השבטים עם יוסף הוא, דיוסף היה אומר שאחיו היו אוכלים אבר מן החי, וחם ושלוש שהשבטים נחשדו על כך, אלא מה שהיו אוכלים היה מפרכסת קודם שתצא נפשה וכמו

167 דברים לג יב ד

168 יומא יב.

169 בראשית מג לח

170 בפרשת וישב

שכתב הרא"ם, ומפרכסת הדין הוא דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, והשבטים היו סבורים שיצאו מכלל בני נח לגמרי והרי הם כישראל גמור, ומשום הכי היו אוכלים מפרכסת דשרי לישראל, ויוסף היה סבור דלא יצאו מכלל בני נח כי אם להחמיר, ומשום הכי אמר שהיו אוכלים אבר מן החי כיון דלעכו"ם אסור דלדידהו במיתה תליא מילתא, וכמו שנתבאר כל זה לעיל,

ובסדר וישב פ' פד סימן ז' אמרינן אמר לו הקב"ה חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים וישחטו שעיר עזים¹⁷¹, הרי שההוראה איך לא צדק יוסף בדיבה שהיה מביא שהיו אוכלים אבר מן החי אלא שהשבטים צדקו בדבריהם הוא מה ששחטו שעיר עזים.

והנה מצינו שהשבטים אמרו לאשר על הבית¹⁷² אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים, ויוסף השיבם ויאמר גם עתה כדברכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום, ובפרשה צב סימן ח הביא מהר"ש יפה בשם המדרש גם עתה כדברכם כן הוא, והלא לא השיבם כן¹⁷³, אמר ר' אידי אמר להם יפה אמרתם וכך הוא הדין עשרה בני אדם שנמצא ביד אחד מהם הגניבה הוא נהרג והשאר ניתנים בסירה שיאמר להם אילולא שקבלתם ממנו לא היה גונב ואני איני עושה כן אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד.

והנה דין זה שפסקו השבטים והסכים יוסף עמהם שכך הוא הדין דאשר ימצא אתו ומת, הוא מדין בני נח דקיימא לן דנהרג על פחות משוה פרוטה ואינו

171 לז לא

172 מד ט

173 כונת המדרש דמבואר בתורה דהם אמרו לאשר על הבית אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים, והוא השיבם ואמר גם עתה כדברכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים, ועל זה תמיה המדרש איך אמר להם כדברכם כן הוא ואחר כך אמר להם דבר שונה לחלוטין ממה שאמרו, ועל זה משיב המדרש א"ר אידי אמר להם יפה אמרתם וכך הוא הדין אבל אני איני עושה כן.

ניתן להשבון, וכן מה שאמרו וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים הוא מנמוסי בני נח¹⁷⁴, אך בישראל אינו חייב הגנב כי אם בתשלומים, והכי איתא בפרשה צג סימן ו שאמר לו יהודה ליוסף בתורתנו כתוב ואם אין לו ונמכר בגנבתו וזה יש לו לשלם עד כאן, והקשה שם מהר"ש יפה והלא בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה, ותירץ שבני ישראל יצאו מכלל בני נח להקל וכו' וכבר כתבנו כל זה לעיל.

והנה בנימין ראה לאחיו פוסקים את הדין אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, ויוסף מתחסד עמהם ואומר אף על פי שהדין כן אני אעשה לפנים משורת הדין שלא ימות אלא שיהיה לי עבד, על זה תמה ואמר על כרחך שהשבטים סוברים שלא יצאו מכלל בני נח לגמרי, ומשום הכי דינא יתיב וספרין פתיחו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, ואמר להם גברא דיוסף יש כאן, כלומר היש כאן אדוני יוסף אשר מכרתם אותו, ולמה מכרתם אותו לפי שהוא היה סבור שעדיין דין בן נח יש לכם, ואתם סבורים שכבר יצאתם מכלל בני נח לגמרי, גברא דשעירים יש כאן, כלומר עשיתם אותו מעשה דשעירים אלא להחזיק בסברתכם ולהכריח שיוסף שלא כדין הוציא דיבה רעה, אתמהא שדבריתם סותרים אלו את אלו, שכשהדבר נוגע לכם אתם אומרים שאין לכם דין בני נח כלל ומשום הכי מכרתם ליוסף ושחטתם שעירים¹⁷⁵ להורות שהדין

174 בהערות של הרה"ג ר' יצחק אוחנה כתב וז"ל הנה רש"י בראשית מד י פירש "גם עתה כדבריתם, אף זו מן הדין אמת כדבריתם כן הוא שכולכם חייבים בדבר, עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כולם נתפשים" והרמב"ן שם חולק, וכתב כי אין חיוב בעשרה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נועדו בה, בהוסדם יחד ללכת לגנוב, ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כולם אז יתחייבו עיי"ש, ודברי רש"י צריכים ביאור היכן מצינו שאם נמצאת גניבה ביד אחד כולם חייבים, ובאלומות יוסף להגרא"י זולטי זצ"ל ביאר על פי מה שכתב הרמב"ם בפ"ט מהל' מלכים ה"ד בני נח מצווים על הדינים, חייבים להושיב דינים ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו, ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסיף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו עד כאן, וזהו ביאור דברי רש"י שכולם חייבים, שהם ראו וידעו מהגנבה ולא דנו אותו אם כן נתחייבו כולם, ואולי זהו כוונת רבנו כאן שגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים הוא מנמוסי בני נח.

175 יש לעיין לפירושו דהשעירים שמוזכרים כאן הם שעירים שהאחים שחטו, אם כן היה צריך לומר שעיר בלשון יחיד דהרי האחים שחטו שעיר אחד ולא שעירים וכמו שכתוב (לז לא)

עמכם, וכשאין הדבר נוגע לכם אתם אומרים שלא יצאתם מכלל בני נח שהרי פסקתם את הדין ואמרתם אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, וזהו שסיים בעל האגדה אתמהא, והן דברי בעל האגדה, כלומר תשובה ניצחת¹⁷⁶ השיבם בנימין לאחיו וכדכתיבנא.¹⁷⁷

וישחטו שעיר עזים, ובפירוש מתנות כהונה על המדרש הביא דבילקוט שמעוני כתב שעיר, ועיין שם עוד מה שפירש ובפירוש מהרז"ו על המדרש.

¹⁷⁶ אולי תמיהתו היא מה יענו האחים על טענה טובה זו.

¹⁷⁷ יש לעיין על התשובה שהשיב בנימין לאחיו איך היא עונה על מה שהם טענו לו, דהרי הם טענו לו דכמו שאנו גנבים כך גם אתה גנב, והוא השיב להם דהם סותרים את עצמם, דכשהם רוצים הם אומרים דיש להם דין ישראל וכשהם רוצים הם אומרים להיפך, אבל איך דבר זה עונה על הטענה שהם טענו לו דגם הוא גנב, ובסייעתא דשמיא עלה בדעתי לבאר את הדברים באופן הבא, ותחילה נקדים דיתכן שהאחים סברו שיוסף משתמש בגביע על ידי כוחות הטומאה, וממילא מובן דזו היתה טענת בנימין, מילא מה שאני גנבתי את הגביע יש לי תירוץ שרציתי להפריש את יוסף משימוש בכוחות הטומאה דהרי בני נח מוזהרים על הכשפים כמבואר בסנהדרין נט: אבל אתם אין לכם תירוץ על מכירת יוסף דאם תאמרו שמכרתם אותו בגלל שלפי דעתכם יש לכם דין ישראל וכמו שהאריך רבנו, אם כן מדוע אמרתם שמי שימצא בידו הגביע ימות כדין בני נח.

פרשת ויגש

איך הותר ליעקב ויוסף לעסוק בתורה והלא בן נח שעסק בתורה חייב מיתה

וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ותחי רוח יעקב אביהם, ר' לוי בשם ר' יוחנן בר שאול אמר להם אם יאמין לכם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק (מה כו בראשית רבה פרשה צד סימן ג)

¹⁷⁸ אין ללמוד מכאן דהיה להם דין ישראל אף להקל, דאם לא כן מי התיר ליעקב ויוסף לעסוק בפרשת עגלה ערופה, והלא הלכה רווחת ¹⁷⁹ עכו"ם שעסק בתורה היה חייב מיתה ולא הותר להם לעסוק אלא בשבע מצוות דידהו כדאיתא בפרק ארבע מיתות.

דיש לדחות זאת משום דמידי הוא טעמא אלא משום דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה, לנו מורשה ולא להם וחייבים עליה משום גזל, ¹⁸⁰ ואיכא מאן דאמר משום גילוי עריות ואל תקרי מורשה אלא מאורסה, וכל הני טעמי לא שייכי אלא מסיני ואילך שנתנה תורה, אבל מקמי הכי לא שייכי כלל, באופן דאין להכריח סברת מהר"ש יפה ז"ל דדין ישראל היה להם אפילו להקל, כי אם מההיא דיעקב ויוסף ששמרו שבת וכדכתיבנא.

178 דרוש א עמוד ב

179 סנהדרין נט.

180 היעב"ץ כתב על זה ז"ל נ"ב יש לדקדק מה ענין גזל והלא אין גזל אלא כעין ויגזול את החנית דחסריה מידי, והא לא דמי דמה אנו חסרים אם עוסק בה, כלום לקח התורה מידינו, וי"ל דעוסק בתורה היינו שיושב בדורש בה ומפרש סתומותיה ומה שהיה ראוי לישראל לאמרו וקדם הוא וזכה היינו ודאי כעין גזילה עכ"ל, ולא ידעתי איך גוי יכול לפרש סתומותיה אחרי שאמרו חז"ל (איכה רבה פ"ב) תורה בגוים אל תאמין וצ"ע.

פרשת ויחי

¹⁸¹מדוע אמר יעקב ועתה שני בניך

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (מח ה'ו)

נדקדק במה שכתוב ועתה שני בניך דתיבת עתה היא מיותרת.

עוד יש לדקדק במתנה זו שנתן יעקב לאפרים ומנשה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, שכפי מה שכתב הרמב"ן ארץ ישראל נחלקה לי"ב חלקים, ושבת לוי לא נטל חלק בארץ, ונטל ראובן חלק אחד ואפרים ומנשה שני חלקים בשביל בכורת יוסף כדין כל בכור שנוטל ב' חלקים, וסבירא ליה להרמב"ן שיוסף היו לו בנים אחרים כפשטיה דקרא ומולדתך אשר הולדת אחריהם, אלא דשאר הבנים לא נטלו עם מנשה ואפרים אלא בחלק אחד דהיינו חלק הפשיטות, וכדכתיב ומולדתך אשר הולדת אחריהם על שם אחיהם יקראו בנחלתם, וכתב הרמב"ן דנחלה היינו חלק הפשוט, אבל בחלק האחר דהיינו בחלק בכורה לא נטלו שאר הבנים כלום, ועל כרחך לומר כן דאי לא תימא הכי אלא שגם בחלק הבכורה נטלו שאר הבנים עם מנשה ואפרים, אם כן מה הפרש יש בין מנשה לאפרים לשאר הבנים¹⁸².

ואם כן יש לדקדק דמי הכניסו בתגר זה לחלק בבן בין הבנים, היה לו לתת

181 דרוש שישי עמודים מה-מז ובהמשך מהקטע שמתחיל במילים ונראה עד הקטע שמתחיל במילים נמציו למדים אין זה מלשוננו של רבנו.

182 רש"י ביאר בזאת פירוש אחר מהרמב"ן וזה לשונו אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני, אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים, ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גולגלותם, כדכתיב (במדבר כו נד) לרב תרבה נחלתו, מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו ומצוין שם בסוגריים להטיל גורל הארץ וכו' ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה, הרי דסובר רש"י דמנשה ואפרים לא קיבלו יותר חלק מאחיהם בארץ.

בסתם שני חלקים ליוסף, ואז היו מחלקים את הארץ בשוה מנשה ואפרים עם שאר הבנים.

ונראה דזה יובן עם מה שמבואר בגמרא¹⁸³ דמי שנתן מתנה לחבירו ואמר לו ואחריך לפלוני, כלומר אחרי מיתתך תעבור המתנה לפלוני, והלך הראשון ומכר את המתנה, לדעת רבי יכול אותו פלוני השני להוציא מהקונים את המתנה אחרי מיתת הראשון, אבל לדעת רבן שמעון בן גמליאל אין הפלוני השני יכול להוציא את המתנה מהקונים, אלא מה שהראשון מכר מכור.

ואמר רבי יוחנן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל ומה שמכר הראשון מכור, אבל יש ב' דברים שבהם מה שמכר אינו מכור.

א. רבי יוחנן עצמו מוסיף שאם מקבל המתנה הראשון נתן לאדם אחר במתנת שכיב מרע מתנתו אינה מועילה, ומבאר אביי את הסיבה, כיון שמתנת שכיב מרע חלה רק אחרי הפטירה, אבל אחריך לפלוני חל כבר בשעת הפטירה עצמה, ולכן במקרה זה האחריך לפלוני זוכה ולא מי שקיבל המתנה מהשכיב מרע,

אבל כתב הרמב"ם¹⁸⁴ דאם השכיב מרע אמר מעכשיו כשנתן את המתנה, זכה מקבל המתנה ולא האחריך לפלוני.

ב. במקרה שמקבל המתנה הראשון נתן את המתנה לבנו, המתנה אינה מועילה וזכה השני, כך כתב הרמב"ם¹⁸⁵.

נמצינו למדים דיש שני דברים באומר ואחריך לפלוני שאם נתן הראשון שלא יהיו מעשיו מועילין, האחד הוא היכא שנתן הראשון במתנת שכיב

183 בבא בתרא קלז.

184 זכיה פרק ח הלכה יח

185 זכיה פרק יב הלכה י, על פי דברי רב הונא בריה דרב יהושע, ועיין הטעם במגיד משנה.

מרע משום דקדמו אחריו, והשני הוא היכא דנתן הראשון לבנו דלא עשה ולא כלום.

והא דאמרין דאם נתן הראשון במתנת שכיב מרע דלא עשה ולא כלום, היינו דווקא היכא דנתן בסתם, אבל אם היה שכיב מרע ופירש דבריו שנותן מעכשיו אז פשיטא שזכה המקבל ואין לאחריו כלום.

והנה מצינו כשהבטיח הקב"ה ליעקב בבשורת הארץ, כשנגלה אליו בלז אמר לו ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריו אתן את הארץ, נמצא שנתן את הארץ ליעקב ואחריו לזרעו, והיינו כאומר ואחריו לפלוני.

והנה במתנה הלזו שהיה נותן יעקב בכורה ליוסף הרי הוא כאילו עמד הראשון ומכר ונתן, שהרי כבר אמרנו בשם רשב"ם דמשעה שחטא ראובן זכו כל השבטים בחלק הבכורה,¹⁸⁶ ואם כן יעקב כשנתן הבכורה ליוסף הוה ליה כאילו נתן מנכסי שאר השבטים, ובאנו למחלוקת רבי ורשב"ג, דלדעת רבי דקאמר השני מוציא מיד הלקוחות, לא הועילו מעשיו דיעקב כלום, והשבטים אינם נותנים ליוסף חלק בכורה אלא נוטל בארץ כשאר שבטים חלק אחד, אך לדעת רשב"ג זכה יוסף במתנתו דאית ליה דאין לשני אלא מה ששייר ראשון.

והנה יעקב אבינו כבר ידע דהלכתא כרשב"ג דאין לשני אלא מה ששייר ראשון, אלא שהוקשה לו שהיה חולה וכדכתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה, ולדעת רבי יוחנן אם נתן האחד במתנת שכיב מרע לא עשה כלום שכבר קדמו אחריו.

ועוד הוקשה לו שנותן לבנו, ולדעת הרמב"ם כל שנותן לבנו לא עשה ולא

¹⁸⁶ אין כוונתו שזכו ממש, דהרי יעקב עוד לא נפטר, אלא כוונתו שיוסף לא זכה באופן ישיר מהפסדו של ראובן עד שיעקב נתן לו, ולולא הנתינה הזו היה חלק הבכורה מתחלק בין כולם.

כלום והשני מוציא מהבן, ולפי שני טענות אלו לא היה זוכה יוסף במתנה הלזו שנתן לו יעקב.

וליישב כל זה אמר לו, ¹⁸⁷אל שדי נראה אלי בלזו בארץ כנען וגו' ואמר לי ונתתי את הארץ הזאת ¹⁸⁸לזרעך אחריו אחוזת עולם, דהיינו נכסי לך ואחריו לפלוני, ועתה שני בניה הנולדים לך עד בואי אליך מצרימה לי הם, כלומר אף שאני חולה אני נותן מתנה זו כשאר החולים שאין מתנתם חלה אלא לאחר מיתה, אלא אני מפרש דברי ועתה שני בניה, כלומר מעכשיו אני נותן המתנה לשני בניה, וכבר למדנו הרמב"ם ז"ל שכל שכיב מרע שמפרש דבריו ואומר שנותן מעכשיו, הרי מתנתו כמתנת כל הבריאים שקונים מאותה שעה, ואם כן לא שייך הכא טעמא דרבי יוחנן דאמר משום דקדמו אחריו, שהרי כאן קדמו מקבל מתנה לאחריו.

אך עדיין קשה שמתנה זו היא ליוסף, וכבר אמרנו בשם הרמב"ם שכל שנותן הראשון לבנו לא עשה ולא כלום.

לזה אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, כלומר אל יעלה בדעתך שמתנה זו דבכורה אני נותנה ליוסף, אלא דווקא למנשה ואפרים שאינם יורשים שלי, וראיה לדבר שמולדתך אשר הולדת אחריהם על שם אחיהם יקראו בנחלתם, ואם איתא שמתנה זו היתה ליוסף, אין חילוק בין מנשה ואפרים לשאר הבנים, אלא ודאי מה שאמרתי דשאר הבנים לא יטלו עם מנשה ואפרים, כי אם בחלק פשיטות ולא בחלק בכורה, מזה תלמוד שאין

187 מח ג

188 יש לעיין דלפי דברי רבנו שיעקב בא לומר שהקב"ה נתן לו את הארץ ואחריו לזרעו, אם כן העיקר חסר מן הספר, דכאן בפרשת ויחי (מח ד) כתוב ויאמר אלי וגו' ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריו אחוזת עולם, ולא הזכיר יעקב שהקב"ה אמר לו לך אתנה ולזרעך כמו שמוזכר בדברי הקב"ה אליו בפרשת ויצא (כח ג) וצ"ע.

מתנתי כי אם למנשה ואפרים, והדבר פשוט שכל שהראשון אינו נותן ליורשיו שמתנתו קיימת, באופן שהשני ריעתות שאמרנו שהיו במתנה זו ביעקב, דהיינו שהיה חולה ושהיתה המתנה ליורשיו כבר יישבם יעקב אבינו.

במה הסתפק יעקב אבינו כשלא ידע האם לרחק את ראובן או לקרבו

אז חללת יצועי עלה, רבנן אמרי אמר לו יעקב איני לא מרחקך ולא מקרבך, אלא אני תולה אותך ברפיון עד שיבוא משה שכתוב בו ומשה עלה אל האלוקים, מה שדעתו רואה לעשות כך עושה, כיון שבא משה התחיל מקרבו שנאמר יחי ראובן ואל ימות, (מט ד בראשית רבה פרשה צח סימן ד)

עיין בפרשת שמות לגבי מה הסתפק משה לפני שהרג את המצרי, שם יתבאר בסייעתא דשמיא במה הסתפק יעקב אבינו כשלא ידע האם לרחק את ראובן או לקרבו.

לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו, והשב זה יוסף, ישיב זה עשו, (נ טו במדרש)

¹⁸⁹ כי היכי דעל ידי רחל אמנו נמשך לנו תועלת לעתיד לבא כי רחל מבכה על בניה והקב"ה שומע בקולה, הכי נמי על ידי יוסף בנה כי הוא יסוד הבנין אשר הבית נכון עליו וצדיק יסוד עולם, וכדאמרינן בתנחומא הביאו מהר"ש יפה בסדר ויצא פרשה ע"ג סימן ה וזה לשונו אמר רב שמואל בר נחמני מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל¹⁹⁰, למה, שאם

189 דרוש ששה ועשרים עמוד רפג,

190 יש לעיין דמהלשון בני רחל משמע דיכול ליפול גם בידי שבט בנימין, וכך יוצא מהטעמים שכתב היערות דבש בסיבת הדבר שנופל דווקא בידי בניה של רחל (עיין ביערות דבש הוצאת אבן ישראל ח"א עמודים קנב שטו) וכך כתב היערות דבש מפורש שאם המן היה יודע שמרדכי ממשפחת בנימין לא היה מכניס עצמו להלחם עם מרדכי, ומאידך מדברי הפסוק ובית יוסף להבה משמע דנוסף דוקא ביד בני יוסף.

באים השבטים לדין עם עשו לומר לו למה רדפת את אחיך, הוא אומר להם למה רדפתם את יוסף אחיכם ואינכם מעולים ממני, וכיון שהוא בא אצל יוסף אומר לו למה רדפת את אחיך ואינו יכול להשיבו, אם תאמר שעשה לך רעה אף אחי שלמו לי רעה ואני שלמתי להם טובה, מיד הוא שותק ועליו הכתוב אומר, ¹⁹¹ הנה היו כקש איש שרפתם, ולא יצילו את נפשם מיד להבה, הנה היו כקש זה עשו שנאמר ¹⁹² ובית עשו לקש, איש שרפתם זה יעקב שנאמר והיה בית יעקב איש ¹⁹³, ולא יצילו את נפשם מיד להבה זה יוסף שנאמר ובית יוסף להבה. ¹⁹⁴

ובזה יובן מאמר רז"ל במדרש וז"ל לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו, והשב זה יוסף, ישיב זה עשו ע"כ, ויש להקשות מאן דכר שמייה דעשו הכא, אמנם על פי דברי התנחומא הנזכר הדברים כפשוטן, לפי שכל טענותינו עם עשו במה שהרע ליעקב, הוא שאף במונח שיעקב עשה לו רעה, הרי יוסף שאף שאחיו שלמו לו רעה הוא גמל אותם טובה, וזהו שאמר השב זה יוסף ישיב זה עשו, שאם יוסף ישיב לנו רעה אין לנו טענה במה שרדף עשו את אחיו כיון שאחיו עשה עמו רעה, דומיא דיוסף שגמל לאחיו רעה בשביל שעשו עמו רעה, משום הכי היו חוששים לו ישטמנו יוסף.

191 ישעיה מז יד

192 עובדיה א יח

193 ראיתי מקשים בשם היערות דבש דממה שכתוב בית יעקב איש משמע דגם שאר השבטים ישרפו את יוסף, ותירץ שתחילת הנפילה חייבת להיות על ידי עשו, ועיין בהערה הבאה,

194 מהלשון ולא יצילו את נפשם מיד להבה משמע דמיד האש יכולים הם להציל נפשם ולפי זה צריך להבין איזה תועלת יש באש, ולפי היערות דבש הנ"ל מיושב, דמיד האש יכולים להציל נפשם ולא מיד להבה, אבל אחרי שהלהבה שזה יוסף תדלק בהם שוב ישרפו גם על ידי האש.

קונטרס גוי ששבת

בו יבואר
איך שמרו אבותינו שבת
לפני מתן תורה
ועוד כמה וכמה נידונים
בהלכה ואגדה
בעניין איסורו של גוי
לשבות

תוכן ענינים

- 78.....מה מיוחד במה שאברהם אבינו קיים אפילו ערובי תבשילין.
- 79.....קיים אפילו עירובי תבשילין, תבשילין מעורבין, שלא היה אוכל בשר בחלב.
- 80.....מה מיוחד במה שאברהם אבינו שמר אפילו ערובי תחומין.
- 81.....עוד מקורות לכך שיש דבר מיוחד בערובי תחומין.
- 83.....שמחים לשמרו ולערב ערובו מה השמחה המיוחדת בלערב את הערוב.
- האם ממה שאברהם אבינו שמר שבת יש ראייה שהיה לו דין ישראל
ומה יעשה בשבת מי שהוא ספק בן נח וספק ישראל
- 85.....האם ישמור על השבת ובאיזה צורה.
- גוי ששבת ביום טוב ועשה מלאכה לצורך אוכל נפש
- 88.....האם נחשב הוא עדיין גוי ששבת.
- 90.....גוי ששבת מל"ט מלאכות אבל טרח בשבת האם נחשב הוא גוי ששבת.
- 91.....גוי ששבת ולא התכוון כלל לקיים בזה איזה מצוה, האם נחשב הוא לגוי ששבת.
- 93.....בן נח שעשה שאר מצוות, האם מקבל הוא שכר או עונש.
- 95.....גר שמל ולא טבל האם ישמור שבת.
- 99.....האם גוי ששומר שבת גוזל איזה דבר.

מה מיוחד במה שאברהם אבינו קיים אפילו ערובי תבשילין

הגמרא מספרת¹⁹⁵ שאברהם אבינו קיים את כל התורה כולה ואפילו ערובי תבשילין,

ובתוספות ישנים שם כתבו לא ידע רבי אמאי נקט הך מצוה אמאי קילא ליה טפי מכולהו עד כאן לשונו ועיין בריטב"א מה שפירש על כך.

ובהקדמה לדרשות החתם סופר וכן בחת"ס על יומא כח: הובא תירוצו נפלא על כך מהגאון רבי נתן אדלר, דהנה כידוע יש דיון גדול האם היה לאבותינו לפני מתן תורה שם ישראל, והפרשת דרכים¹⁹⁶ הביא ראייה שהיה להם דין ישראל ממה שהם שמרו שבת שהרי אמרו בגמרא¹⁹⁷ שגוי ששבת חייב מיתה ואיך יכלו לשמור שבת, אלא על כרחך שהיה להם דין ישראל ולכן יכלו לשמור שבת.

ובעל ההפלאה דחה את הראיה הזו, כיון שלדעתו האיסור של בן נח לשמור שבת הוא רק כששומר יום ואחרי זה לילה, שהרי מקור האיסור של גוי לשבות נלמד מהפסוק יום ולילה לא ישבותו,¹⁹⁸ ובפסוק זה מוזכר יום ואחריו לילה, ואם כן אברהם אבינו שמר שבת כיהודי ששמר לילה ואחריו יום, וחילל שבת כגוי שהרי לא שמר יום ואחריו לילה. (בהמשך נראה שדבר זה אינו מוסכם ויש חולקים על הדין שחידש בעל ההפלאה).

והגאון רבי נתן אדלר דחה את הטענה של בעל ההפלאה, דהרי לפי דבריו

¹⁹⁵ יומא כח ע"ב וסוף קידושין

¹⁹⁶ בתחילת הספר ובספר שלנו הובא בפרשת תולדות, והמעין בפרשת דרכים יראה שהוא כתב את דבריו אלו על מה שמבואר במדרש שיעקב שמר שבת, ולא ידעתי מדוע הוא לא הוכיח כן ממה שמבואר בגמרא שאברהם שמר שבת, ובהרבה ספרים שהביאו את דבריו כתבו שהוכיח ממה שאברהם שמר שבת ובאמת אין הבדל בהוכחה.

¹⁹⁷ סנהדרין נח ע"ב

¹⁹⁸ סנהדרין נח ע"ב בראשית ח כב

איך שמר אברהם אבינו יום טוב שיש אחריו שבת, שהרי במקרה זה נאלץ הוא לשמור יום ואחריו לילה, אלא על כרחך יש מכאן ראיה שהיה לו ולבניו דין ישראל.

וביאר רבי נתן אדלר שזה מה שהגמרא אומרת שאברהם אבינו קיים את כל התורה ואפילו ערובי תבשילין, הגמרא באה לומר שהיה לו דין ישראל גמור ולכן יכל הוא לשמור אפילו יום טוב שיש אחריו שבת ולעשות ערובי תבשילין.

קיים אפילו עירובי תבשילין, תבשילין מעורבין, שלא היה אוכל בשר בחלב.

בפירוש דעת זקנים על התורה מבעלי התוספות כתבו¹⁹⁹ וזה לשונם ויקח חמאה וחלב מלמד שהאכילם בשר וחלב וכשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו המלאכים תנה הודך על השמים, אמר להם כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר וחלב שנאמר ויקח חמאה וחלב, (הכוונה גם להמשך הפסוק וכן הבקר אשר עשה) מיד הודו לקב"ה וכו' ומדרש זה חולק על מדרש אחר קיים אברהם אבינו עליו השלום אפילו עירובי תבשילין פירוש תבשילין מעורבין שלא היה אוכל בשר וחלב, גם לא בשר ואחר כך חלב, אלא חלב ואחר כך בשר דכתיב ויקח חמאה וחלב והדר וכן הבקר אשר עשה עכ"ל, וצריך להבין מה הביא את אותו מדרש להשתמש בלשון ערובי תבשילין כשבא לדבר על בשר וחלב, והלא לכאורא לא מצינו כן בשום מקום שלבשר וחלב מעורבים קוראים עירובי תבשילין, והמשמעות הפשוטה של עירובי תבשילין היא שונה לגמרי וכידוע וצ"ע.

ובחתם סופר ביומא כ"ח: ובתשובותיו ביו"ד סימן צג ביאר בצורה קצת מורכבת איך רואים ממה שאברהם אבינו שמר על בשר וחלב רואים שהיה לו דין ישראל.

מה מיוחד במה שאברהם אבינו שמר אפילו ערובי תחומין

מפורסם בשם הגאון מוילנא שהגירסא האמיתית בגמרא היא שאברהם שמר אפילו ערובי תחומין, ומבאר הגאון שהיה כתוב בגמרא ערובי תחומין בראשי תיבות ע"ת, ומכאן הגיעה טעות שפתחו את הראשי תיבות כערובי תבשילין, והוסיף שזהו רמז בפסוק שממנו לומדים שאברהם שמר על כל התורה, ²⁰⁰עקב אשר שמע וגו', עקב מרמז על המצוה שבעקב, שקשורה להליכה - ערובי תחומין, ולפי גירסתו צריך להבין מה מיוחד בערובי תחומין.

ובסייעתא דשמיא עלה בדעתי לבאר את העניין, ותחילה אקדים שמצאתי בספר שאלת רב ששאלו את מרן שר התורה שליט"א האם גוי ששבת ועשה מלאכה דרבנן נחשב עדיין גוי ששבת, והשיב דמסתברא שכל זמן שלא עשה מלאכה מדאורייתא נחשב עדיין בכלל גוי ששבת.

עוד נוסיף כאן דאיסור תחומין הוא יותר קל מל"ט מלאכות וחייבים עליו רק מלקות ולא סקילה ועיין בהערה ²⁰¹.

ולפי זה אם יבא אלינו אדם שהוא רוצה להתגייר בקרוב ורוצה כבר כעת לשמור שבת, אלא שאינו רוצה להיות בכלל גוי ששבת ולכן מבקש הוא ממנו שנגיד לו איזה איסור הכי קל הוא יעבור כדי שלא יהיה בכלל גוי ששבת, אנו נאמר לו שיעבור על איסור תחומין, שהרי כשיעבור על איסור דרבנן הוא

200 בראשית כו ה

201 בעירובין יז: יש דעות האם האיסור מדאורייתא וחייבים עליו מלקות. ופסק הרמב"ם בפרק כ"ז מהלכות שבת הלכה א שחייבים מלקות אבל רק מי שהלך שיעור שנים עשר מיל שהוא שיעור איסור תחומין מדאורייתא.

עדיין יהיה בכלל גוי ששבת, ומתוך האיסורים של דאורייתא איסור תחומין הוא האיסור היותר קל וכן²⁰².

וזה מה שכתוב שאברהם אבינו שמר על כל התורה ואפילו ערובי תחומין, כלומר שאברהם שמר על השבת כמו שיהודי שומר ולא כמו שגוי שומר שנצרך הוא לחלל אותה על יד איסור תחומין וכמו שנתבאר.

עוד מקורות לכך שיש דבר מיוחד בערובי תחומין

במדרש רבה²⁰³ נאמר על יעקב אבינו בזה הלשון ויחן את פני העיר, נכנס עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום, הדא אמרה ששמר יעקב השבת קודם שניתן. והובא מדרש זה בפרשת דרכים (תולדות)

ויש לעיין בשביל מה מצין המדרש דווקא את הנושא של ערובי תחומין²⁰⁴.

ולפי הנ"ל מתיישב יפה, דהמדרש בא להשמיענו על יעקב את מה שהגמרא באה להשמיענו על אברהם, שהוא שמר על השבת כיהודי גמור ולכן הוא שמר גם על תחומין.

והנה יש דעה בגמרא²⁰⁵ דאף שעם ישראל נצטוו על שמירת שבת כבר במרה מכל מקום על תחומין הם לא נצטוו עד שהגיעו להר סיני, וצריך להבין מדוע דווקא את ערובי תחומין השאיר הקב"ה למתן תורה, וביאר הנודע ביהודה²⁰⁶ דכיון שהיה להם דין של בני נח ממילא היו אסורים לשבות שביתה גמורה, והשאיר להם הקב"ה את איסור תחומין שהוא היותר קל.

202 הוסיפו לי דגם שביתת בהמתו הוא איסור דאורייתא שאין חייבים עליו סקילה,

203 סדר וישלח פרשה עט סימן ו

204 ואף שזה נדרש מהפסוק יש לעיין מדוע הפסוק הדגיש זאת.

205 שבת פז ע"ב וזהו מחלוקת שם,

206 בספרו דורש לציון דרושים יא יג וראיתי את הדברים בספר נודע ביהודה על התורה שהוא ליקוט מתוך חידושי על התורה,

ואמנם צריכה להתעורר לנו קושיה, דהלא ראינו קודם שמבואר בגמרא שאברהם אבינו שמר אפילו על ערובי תחומין, וביארנו שהגמרא באה לומר לנו שהיה לו דין ישראל ולכן שמר שבת בשלמות ואפילו תחומין, ואם היה לו דין ישראל בודאי שגם לבניו היה דין ישראל, וכיון שכך מדוע צאצאיו לא יכלו לשמור גם על תחומין וכמו שהוא שמר.

ונראה דלפי הנודע ביהודה נצטרך לומר דיש בגמרא שתי דעות בעניין, יש דעה שסוברת שהיה להם דין ישראל ולכן יכלו אברהם לשמור אפילו על ערובי תחומין, ויש דעה שניה שסוברת שהיה להם דין בני נח ולכן בני ישראל לא יכלו לשמור על ערובי תחומין, ולפי אותה דעה גם אברהם לא שמר על ערובי תחומין.

והנה מצינו שם בגמרא עוד דעה שסוברת שעם ישראל הצטוו על תחומין כבר במרה, ויתכן שבספק שלנו נחלקו שתי הדעות, הדעה שסוברת שהם הצטוו כבר במרה על תחומין סוברת שהיה להם דין ישראל, והדעה שסוברת שהם לא הצטוו בתחומין על מרה סוברת שהיה להם דין בן נח ולכן הקב"ה לא ציוה אותם על תחומין עד מתן תורה.

ולא דבר רחוק הוא לומר דיש שתי דעות בגמרא האם אברהם שמר על השבת בשלימות, דהרי כבר כתב הפרשת דרכים²⁰⁷ דיש כמה דעות בחז"ל האם אברהם אבינו יצא מכלל בני נח, עיין שם שכתב שמהתלמוד שלנו רואים שהיה לו דין ישראל, ובמדרש יש שתי דעות בעניין²⁰⁸, ואם כן אפשר לבאר בדעת הנודע ביהודה שגם בתלמוד שלנו מצינו שתי דעות בעניין.

207 בספר שלנו הובא בפרשת שמות,

208 הפרשת דרכים מוכיח מהמבואר במדרש שיעקב שמר שבת שהיה לו דין ישראל, ולפי דבריו נהיה מוכרחים לומר דהדעות שסוברות שהיה לו דין בן נח סוברות שהוא לא שמר שבת בשלימות, ואמנם בהמשך נביא בעזרת ה' דיש אחרונים שטוענים שיכול להיות שהיה לו דין בן נח ועם כל זה היה מותר לו לשמור שבת מאיזה סיבות.

שמחים לשמרו ולערב ערובו, מה השמחה המיוחדת בלערב את הערוב.

בזמירות ליל שבת בזמר "כל מקדש שביעי" כתוב המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא, שמחים לשמרו ולערב ערובו, וצריך להבין מדוע יש שמחה בלערב ערובו יותר משאר מצוות השבת עד שמחבר הזמר פירט דווקא את הערוב, וכיון שאין אנו יודעים האם הכוונה לערוב תחומין או ערוב תבשילין או ערוב חצירות, לכן צריכים אנו לבאר איזה שמחה מיוחדת יש בכל העירובים שהוזכרו ובסייעתא דשמיא נבאר את הכל.

ותחילה נקדים דכתוב במדרש²⁰⁹ ומה ראית לומר גוי ששימר את השבת חייב מיתה, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן בנוהג שבעולם מלך ומטרונא יושבין ומשיחין זה עם זה מי שבא ומכניס ראשו בינותם אינו חייב מיתה, (בתמיה) כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנאמר ביני ובין בני ישראל, לפיכך גוי שבא ומכניס עצמו ביניהם וכו' חייב מיתה.

וכבר התבאר לעיל שגוי שרוצה לשמור על השבת אנו אומרים לו שילך ויעבור על תחומין, נמצא שתחומין הוא הדבר שמסמל את הקשר המיוחד שיש בין הקב"ה ועם ישראל וכמו המלך והמלכה, שהרי גוי שרוצה לשמור שבת מונעים אנו אותו מלשמור על תחומין בגלל שהמלך שהוא הקב"ה משוחח עם המלכה שהם עם ישראל, ונמצא שאיסור תחומין רומז על הקשר המיוחד שיש לעם ישראל עם הקב"ה, ולכן יש שמחה מיוחדת בקיום ערובי תחומין יותר משאר מצוות השבת.

ואם נבאר שכוונת מחבר הזמר על ערובי תבשילין גם כן יתבאר העניין בדרך הנ"ל, שהרי כבר התבאר לעיל שלדעת בעל ההפלאה אין איסור לגוי לשבות

אלא אם כן הוא שובת יום ואחרי כן לילה, ולפי דבריו אין איסור כלל על גוי לשבות את השבת הרגילה של היהודים שמורכבת מלילה ואחר כך יום, וכבר הבאנו שרבי נתן אדלר אמר דלפי זה ממה שאברהם שמר על יום טוב ושבת שצמודה לו יש ראייה שהיה לו דין ישראל, ובזה ביאר את מה שאמרו חז"ל שאברהם שמר אפילו ערובי תבשילין - שהיה לו דין ישראל ולכן יכול לשמור יום טוב ואחריו שבת וכמו שראינו קודם.

ולפי זה כשגוי רוצה לשמור שבת אין לו בעיה לשמור, אלא רק יום טוב ואחריו שבת אינו יכול לשמור, ולכן יש שמחה מיוחדת בערובי תבשילין יותר משאר מצוות השבת, כיון שערובי תבשילין הוא דבר ששייך רק ליהודים, ורואים אנו בזה את קרבת ה' לעם ישראל וכמו שמבאר המדרש הנ"ל על המלך וכו'.

ואם נבאר שישמחים לשמרו ולערב ערובו נאמר על ערובי חצירות השמחה תתבאר באופן שונה, וביאור העניין הוא דכידוע ערובי תחומין הוא דבר של חומרא במקום שיש שיתופי מבואות²¹⁰, וזה מה שמחבר הזמר בא לומר שגם את החומרות עושים בשמחה, ואולי אפילו ביותר שמחה כיון שדבר זה מראה על האהבה שיש לעם ישראל עם הקב"ה שגורמת לכך שיעשו יותר ממה שחייבים.²¹¹

210 רש"י שבת לד. ד"ה בערובי

211 וכמו שפירשתי בחידושים מפתיעים ח"ו במעשה עם רבה בר בר חנה שמצא יונה של זהב עיין שם, ועיין עוד בחידושים מפתיעים ח"א מדוע נאמר קודם המאחרים לצאת מן השבת לפני וממהרים לבא והלא יציאת השבת היא אחרי כניסתה.

**האם ממה שאברהם אבינו שמר שבת
יש ראייה שהיה לו דין ישראל,
ומה יעשה בשבת מי שהוא ספק בן נח וספק ישראל,
האם ישמור על השבת ובאיזה צורה.**

ראינו קודם שדעת הפרשת דרכים להוכיח ממה שהאבות שמרו שבת שהיה להם דין ישראל²¹², והרבה אחרונים דנו בדבר זה והעלו דרכים שונות שבהם יכל אברהם אבינו לשמור על השבת גם אם היה לו דין בן נח, ולפי דעתם אין להוכיח ממה שאברהם אבינו שמר שבת שהיה לו דין ישראל.

דיון זה נוגע גם לאדם שהוא ספק ישראל וספק בן נח, וכגון שהגיע מרוסיה ואינו יודע האם אמא שלו יהודיה, דאדם כזה נמצא בבעיה עם שמירת שבת, כיון שאולי הוא יהודי וצריך הוא לשמור שבת, ומאידך אולי הוא בן נח ואסור לו לשמור שבת, ולפי אותם אחרונים יתכן שימצא הפתרון לאותו אדם שיצליח גם לשמור שבת כיהודי וגם לחלל אותה כגוי וכמו שיתבאר בעזרת ה' יתברך.

וכבר ראינו שבעל ההפלאה²¹³ מבאר שהאיסור של בן נח לשמור שבת הוא רק אם שומר יום ואחריו כן לילה, ומבאר שממילא אברהם אבינו שמר שבת כיהודי - לילה ואחר כך יום, וחילל אותה כגוי - שהרי לא שמר יום ואחריו כן לילה, וכך כתב גם הערוך לנר²¹⁴ שאין שום בעיה למי שהוא ספק גוי לשמור שבת בגלל שהאיסור של גוי לשבות הוא רק יום ואחר כך לילה.

והנה אף שכך כתבו ההפלאה והערוך לנר מכל מקום יש אחרונים שחולקים

212 וכבר כתבנו דכל דבריו הם רק להוכיח שלדעת הגמרא היה להם דין ישראל, אבל הוא עצמו מביא דיש במדרש שתי דעות בעניין.

213 בספרו פנים יפות על התורה פרשת נח, ובמקנה על קידושין דף לז.

214 בסנהדרין נח:

על כך וסוברים שהאיסור של בן נח לשבות הוא כמו שיהודי שובת לילה ואחר כך יום, כך כתב רבי עקיבא איגר²¹⁵ וכך משמע מעוד הרבה אחרונים²¹⁶, ולכן יש לדון לפי אותם אחרונים מה יעשה ספק בן נח בשבת.

ומפורסם בשם החשק שלמה שאברהם אבינו לבש ציצית וכיון שכך נפטר הוא מהבעיה של גוי ששבת, כיון שאם הוא גוי הרי שאינו צריך ללבוש ציצית והחוטאים עליו כמשואי ונמצא אם כן שהוא עבר על איסור הוצאה בשבת, ואם הוא יהודי הוא שומר את השבת כיון שליהודי החוטאים נחשבים כחלק מהבגד.

ורעיון זה כבר מוזכר בחתם סופר²¹⁷ בשם קדמון אחד וכותב על כך החתם סופר דברי פי חכם חן, ומכל מקום החתם סופר לא קיבל את הדברים וכתב שיש להשיב על כך דכיון שאברהם אבינו רצה לקיים מצוות ציצית ממילא החוטאים נחשבים אצלו כתכשיט ואפילו אם נאמר שהיה לו דין של בן נח.

וראיתי שמביאים בשם הגאון רבי יוסף ענגיל²¹⁸ שכתב שאברהם אבינו עשה מלאכה שאינה צריכה לגופה שפטור לפי דעת רבי שמעון מכח לימוד, ובני נח לא איתמעטו ממלאכת מחשבת ואצלם נחשב זאת למלאכה, ועוד כתב שהוא עשה מלאכה בסיוע עם אדם אחר וגם זה רק לישראל נאמר שאין זה נחשב מלאכה של חילול שבת, ואמנם לפי דברים אלו צריך לומר שהוא לא שמר שבת כמו יהודי גמור, (שהרי מכל מקום אסור לעשות את הדברים

215 בתשובותיו סימן קכא

216 לדוגמא הנודע ביהודה הנ"ל שמסביר מדוע עם ישראל לא נצטוו על תחומין עד מתן תורה כדי שלא יהיו בכלל גוי ששבת, והרי לפי ההפלאה והערך לנר יכלו הם לשמור שבת כמו ישראלים גמורים, וכן רואים כמובן מהפרשת דרכים שמוכיח שהיה להם דין ישראל ממה ששמרו שבת, ומעוד הרבה אחרונים שחיפשו כל מיני רעיונות איך אברהם אבינו שמר שבת, וגם הרמב"ם שכותב את הדין של גוי ששבת לא מזכיר כלום שהאיסור הוא רק יום ואחר כך לילה.

217 בשבת קלט ע"ב

218 בספרו בית האוצר חלק א ערך אבות

האלו ואפילו שפטורים) וקצת קשה דממאמר הגמרא שהוא שמר אפילו ערובי תבשילין או ערובי תחומין משמע בפשטות שהוא שמר שבת לגמרי.

ובמנחת חינוך²¹⁹ העלה אפשרות דמי שהוא ספק ישראל יכול לשמור שבת ללא שום פתרונות מיוחדים, וז"ל אך נראה דלדעת הרמב"ם פ"י ממלכים ה"ט דגוי ששבת אינו חייב (מדאוריתא) ועיקר הטעם דאסור לחדש דת לעצמו עיי"ש ובלחם משנה, אם כן כיון דמחויב מטעם ספק ישראל אין זה מחדש דת לעצמו ועיין בהערה²²⁰.

וחשבתי בסייעתא דשמיא על רעיון נוסף איך יכול ספק ישראל לשמור על השבת, דהנה כתב בנו של הנודע ביהודה²²¹ וכן המנחת חינוך²²² דאצל בן נח לא נאמר הכלל של אחרי רבים להטות כיון שזהו חידוש שהתחדש רק אצל ישראל.

ולפי זה יכול אותו אדם לעשות איזה מלאכה שלפי רוב הפוסקים היא מותרת ולפי קצת פוסקים אסורה מהתורה, ואם הוא ישראל הוא נחשב כשומר שבת שהרי הישראל יכול לסמוך על רוב הפוסקים שמתירים, אבל אם הוא בן נח נחשב הדבר אצלו כאילו חילל שבת שהרי אין אצלו את הכלל של אחרי רבים להטות, ועיין בהערה²²³.

219 מצוה לב אות ו בענין אסופי וחיובו

220 וממשיך המנחת חינוך וז"ל אבל לפי הנראה בש"ס סנהדרין נ"ח: דיש עליו לאו דלא ישובות, אם כן הוי ליה הספיקות סתרי אהדי דמחמיר מצד אחד והוי קולא מצד השני (כלומר אם ישמור שבת) ויש לפלפל בזה ואין כאן מקומו עכ"ל, וענין זה שאסור לגוי לחדש דת מוזכר בהמשך תחת הכותרת גוי ששמר שבת ולא התכוון לקיים בזה איזה מצוה וכן בקטע שאחריו.

221 בנודע ביהודה אבן העזר תנייתא תשובה מב

222 במצוה לב והביאו דכבר הפרי מגדים חידש זאת בריש שער התערובות חקירה ג,

223 ונשאר הדבר בגדר ספק, וביאר הרה"ג ר' משה סורשר דכל זה טוב לפי הדעות שספק דאורייתא לקולא מהתורה וממילא יכול לסמוך הגוי לקולא שאינו עובר על איסור גוי ששבת, ובאמת יש לעיין מה דינו של גוי בספקות של האיסורים שלו, ואחרי שכתבתי זאת ראיתי שהגאון ר' אשר לעמיל זצ"ל מחכמי בית דינו של הגר"ש מסלנט כתב (כתבי רבנו שמואל

ומהרה"ג ר' יעקב דוד שליט"א שמעתי פתרון יפה מאוד בשביל אותו אדם, דיבקש מגוי שיקנה לו בהמה רק על דעת זה שהוא גוי, ואם הוא ישראל אז הגוי אינו מקנה לו את הבהמה, ויניח מערב שבת איזה חפץ על הבהמה והיא תלך ברשות הרבים בשבת, ובצורה כזו הוא יפטר מהבעיה, דהרי אם הוא גוי הבהמה שלו לא שבתה בשבת וכיון שכך הוא לא שמר שבת, ואם הוא ישראל הבהמה אינה שלו כלל, ודברי פי חכם חן, ובהמשך נביא בעזרת השם עוד פתרון לבעיה הזו בשם הערוך לנר.

גוי ששבת ביום טוב ועשה מלאכה לצורך אוכל נפש, האם נחשב הוא עדיין גוי ששבת.

יש מקום לדון בגוי ששבת ביום טוב ועשה מלאכה לצורך אוכל נפש האם הוא יצא מכלל גוי ששבת, וצדדי הספק הם, מצד אחד יש מקום לומר שהאיסור של גוי לשבות הוא כדיני שבת, וכיון שאותו גוי עשה מלאכה לצורך אוכל נפש הוא כבר לא שמר על ההלכות של שבת, וכיון שמצד הלכות שבת אין זה נחשב שביתה ממילא נחשב שאותו גוי לא שבת, ומצד שני יש מקום לומר דביום טוב עצמו הדבר כן נחשב לשביתה ואפילו שעשה מלאכה לצורך אוכל נפש, כיון שגם ליהודים מותר מלאכה לצורך אוכל נפש.

ואחר העיון נראה בסייעתא דשמיא לומר דיש בדבר הזה מחלוקת בין האחרונים וכמו שיתבאר.

דהנה הערוך לנר בסנהדרין נ"ח: דן לגבי מי שהוא ספק ישראל מה יעשה בשבת, ומסביר הערוך לנר דבכל שבת אין את הבעיה הזו כלל כיון שהאיסור של גוי לשבות הוא רק יום ואח"כ לילה וכמו שנתבאר לעיל בשם בעל

סלנטר סימן לא) שגוי אסור בספיקות עיי"ש, ולפי זה הפתרון שלנו ירד, דהרי מוטל עליו להחמיר מספק שמא הוא עובר על גוי ששבת.

ההפלאה, וכיון שכך אותו אדם יכול לשמור שבת כיהודי ולחללה כגוי, וכל הדיון מתחיל רק ביום כיפור שסמוך לשבת שאז יש לדון מה יעשה אותו אדם, ומוסיף הערוך לנר דבזמננו לא יכול לצאת יום כיפור סמוך לשבת, וכיון שכך כל הספק מה יעשה אותו אדם הוא רק בזמן שמקדשים על פי הראיה, ומציין לגמ' בסוכה נד: דיש דעות דגם בזמננו היו נמנעים מלעשות יום כיפור סמוך לשבת, וכיון שכך כל הדיון הוא רק ביום כיפור שסמוך לשבת, ורק בזמננו לפי הדעות שהיה יכול להיות כזה דבר.

וכל הרואה דבר זה יתמה, מדוע היה צריך הערוך לנר לדון רק על יום כיפור, בדבר שהיה קיים רק פעם, וגם דבר זה הוא הוא רק לפי חלק שיטות, והלא יכול הוא לדון על יום טוב שסמוך לשבת ודבר זה יכול להיות היום לפי כל הדעות, וכגון יום טוב ראשון של פסח שיכול לחול ביום ראשון.

ומכאן נראה להוכיח דסבר הערוך לנר דגוי ששבת ביום טוב ועשה מלאכה לצורך אוכל נפש כבר אינו בכלל גוי ששבת, וכיון שכך אין מה לדון מה יעשה אותו אדם ביו"ט שסמוך לשבת, שהרי אין לו בכך שום בעיה דהלא יכול הוא לשבות יום טוב ושבת הצמודים אחד לשני, ויעשה הוא מלאכה לצורך אוכל נפש ועל ידי כך הוא כבר לא יחשב גוי ששבת, ולכן דן הערוך לנר רק ביום כיפור שסמוך לשבת, דהרי ביום כיפור אין היתר לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש, וממילא אותו אדם נמצא בבעיה איך הוא ישמור יום כיפור ושבת שצמודים.

וכעת נביא בסיעתא דשמיא את הדעה שסוברת שגוי ששבת ביום טוב ועושה מלאכה לצורך אוכל נפש עדיין נחשב הוא גוי ששבת, דהנה ראינו לעיל דרבי נתן אדלר הוכיח ממה שאברהם אבינו שמר יום טוב ואחרי כן שבת שהיה לו דין ישראל, שהרי שמר יום ואחרי כן לילה.

ולכאורה איך אפשר להוכיח מכך שהיה לו דין ישראל, דהלא יתכן שהוא עשה מלאכה לצורך אוכל נפש ואם כן הוא כבר לא נחשב גוי ששבת, אלא על

כרחק שרבי נתן אדלר סבר דגוי ששבת ביום טוב ועשה מלאכה לצורך אוכל נפש נחשב הוא עדיין בגדר גוי ששבת, וממילא ניתן להוכיח ממה שאברהם אבינו שבת יום טוב ואחרי כן שבת שהיה לו דין ישראל, ועיין בחתם סופר ביומא כ"ח: במה שכתב ותראה שיתכן שכבר הוא מדקדק כך מדברי רבו רבי נתן אדלר ומביא ראיה לדבריו.

והראוני שהמאירי על הסוגיה²²⁴ כתב וז"ל בן נח שראינוהו מתחסד וקובע לעצמו ימי מנוחה שבת או יום טוב ראוי ליענש וכו' ורואים ברור מדבריו שאף ששומר כיו"ט ובודאי עשה מלאכה לצורך אוכל נפש, נחשב הוא לגוי ששבת, וכדברי ר' נתן אדלר.²²⁵

גוי ששבת מל"ט מלאכות אבל טרה בשבת **האם נחשב הוא גוי ששבת**

כתבו הרבה אחרונים²²⁶ דגוי ששבת ועשה מלאכה אחת כבר אינו נחשב גוי ששבת, אבל הערוך לנר בשו"ת בנין ציון²²⁷ כתב חידוש גדול וז"ל ומזה נשפוט גם כן כיון דל"ט מלאכות לא נמסרו רק בסיני אם כן קודם סיני היה נקרא שביתה ממלאכה לשבות מכל דבר טורח ויגיעה קצת, וזה הפירוש יום ולילה לא ישובתו שלא ישובתו לגמרי ממה שנקרא מלאכה כפי הלשון, דהיינו שיש בו טורח ויגיעה, וזה לא נשתנה משנתנה תורה לישראל, ולכן מי ששבת מכל ל"ט מלאכות ונשא משא כבד ברשות היחיד לא עבר על יום ולילה לא ישובתו, וכן מי ששבת מכל יגיעה אף שהוציא תבלין כל שהוא או מחט בבגדו לרשות הרבים, הגם שלענין שבת נקרא עושה מלאכה מכל

224 סנהדרין נח:

225 ורואים מדבריו שחייב כששמר על הלכות יום טוב ואפילו אם אין זה יום טוב, וכמו שמבואר

בגמרא שגוי ששבת ביום שני גם כן חייב.

226 כך כתב גם רבי עקיבא איגר בתשובותיו סימן קכ"א

227 סימן קכו וכן בקצרה בסימן צא

מקום עבר על לאו דלא ישובתו, וכו' אבל מכל מקום קושית המפרשים²²⁸ מתורצת בזה דיש לומר דהאבות קיימו שבת ועשו מלאכת יגיעה שאינה מל"ט מלאכות להחמיר²²⁹ וכהאי גוונא משכחת גם כן שספק ישראל ספק בן נח יקיים שבת מבלי שעובר על יום ולילה לא ישובתו עכ"ל, ומכל מקום המעיין בדבריו שכתב בספרו ערוך לנר על סנהדרין יראה דהוא לא היה בטוח בחידוש זה ואכמ"ל.

ויש לעיין על חידושו מלשון הרמב"ם במלכים פ"י ה"ט שכתב וז"ל וכן גוי ששבת אפילו ביום מימות החול אם עשה אותו לעצמו כמו שבת חייב מיתה, ומשמע מלשונו שצריך הוא לעשותו כשבת ממש ולא שסתם ינוח מכל טירחא וצ"ע.

גוי ששבת ולא התכוון כלל לקיים בזה איזה מצוה, האם נחשב הוא לגוי ששבת

כתב רש"י²³⁰ וז"ל לא תימא שביתה לשום חובה קאמר ריש לקיש דלא ליכוון לשבות, כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל או א' בשבת (ששבותין בו הנוצרים) אלא מנוחה בעלמא קאסר להו שלא יבטלו ממלאכה ואפילו יום שאינו בר שביתה עכ"ל, שפתיו של רש"י ברור מיללו דהאיסור של גוי לשבות הוא אפילו אם אינו עושה כן לשם מצווה, דהרי כתב מנוחה בעלמא קאסר להו.

אבל הרמב"ם כתב²³¹ וז"ל ואם עסק בתורה או שבת או חדש דבר, מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג²³²,

228 שהקשו איך שמרו שבת לפני מתן תורה,

229 כלומר להחמיר שמא לא יצאו מכלל בני נח,

230 בסוגיה של גוי ששבת סנהדרין נ"ח:

231 בהלכות מלכים פ"י ה"ט

232 בשונה משבע מצוות בני נח שנהרג בב"ד,

והרמ"ה²³³ ביאר בדברי הרמב"ם שסיבת האיסור של גוי ששבת הוא בגלל שחידש דת, ולפי דבריו יש מקום לומר דדוקא כששבת לצורך עשיית מצווה רק אז חייב הוא מיתה כיון שחידש דת, אבל אם הוא לא עשה מלאכה רק בגלל שרצה לנוח אין סיבה שיהיה חייב מיתה.

והנה הכסף משנה הביא על הרמב"ם את דברי רש"י ולא הזכיר כלל דלפי הרמב"ם צריך הוא להיות פטור אם שבת לצורך מנוחה בעלמא וצ"ע.

ובפירוש הרדב"ז על הרמב"ם הביא גם כן את דברי רש"י והוסיף על זה וז"ל והני מילי שקבע אותו יום לעצמו למנוחה, אבל אם בטל ממלאכה במקרה לא מתחייב וכו' ומוכיח זאת מלשון הרמב"ם.

ויש לעיין בדבריו, נראה מדבריו דמבאר זאת בדעת רש"י, דכל מה שרש"י אומר שאם הוא שבת למנוחה בעלמא הוא חייב, כל זה רק כשקבע יום זה למנוחה ויש לעיין מניין הוא לקח לבאר זאת בדעת רש"י.

וראיתי שהגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל²³⁴ ביאר את דברי הרדב"ז וז"ל ובקביעות יום לשביתה ולחג אף שלא למצוה נראה לכל כחדוש דת, ולכן אסרה להם תורה בכל אופן, עכ"ל.

וביאר דבריו הוא, דהרדב"ז הבין דגם רש"י סבור ששורש האיסור של גוי ששבת הוא מה שמחדש דת, ואם כן אין סיבה לחייבו על שביתה לצורך מנוחה בעלמא, ואם מצינו ברש"י שהוא חייב על מנוחה בעלמא, על כרחך דזהו רק כשקבע יום למנוחה, לנוח בו באופן קבע, דדבר זה נראה כחדוש דת, לקבוע יום למנוחה, אף אם לא עושה זאת לצורך מצוה.

לסיכום - אם גוי שובת שבת אחת לצורך מצוה, הוא נחשב גוי ששבת, אבל

233 בסנהדרין נ"ח ע"ב

234 אגרות משה יורה דעה ח"ב סימן ז'

אם הוא שובת שלא לצורך מצוה אלא למנוחה בעלמא, צריך הוא לקבוע יום זה למנוחה, כדי שיחשב לגוי ששבת.

בן נח שעשה שאר מצוות, האם מקבל הוא שכר או עונש

כתב הרמב"ם²³⁵ וז"ל בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו לעשות אותה כהלכתה, עכ"ל.

וכתב על זה הרדב"ז²³⁶ וז"ל ואם רצה לעשות באומרו שנצטוו עליה, אין מניחין אותו לעשותה, אלא אם עשאה כדי לקבל עליה שכר כמי שאינו מצווה ועושה, וכן דקדק רבנו וכתב כדי לקבל שכר עכ"ל.

ובאגרות משה²³⁶ כתב חידוש גדול, דלפי דעתו בן נח שעשה מצוה נענש על כך, דהרי טעם הדבר שאסור לו לשמור שבת הוא דבזה שהוא שומר שבת הוא מחדש דת, וטעם זה קיים גם כשעושה שאר מצוות, והחילוק בין שבת לשאר מצוות הוא רק שבשבת אם שמר אותה בקביעות אפי' שלא לצורך מצוה נענש, וכנ"ל, אבל בשאר מצוות דוקא אם שמר בקביעות לצורך מצוה נענש על כך, (אולי כיון שהמצוה פחות ניכרת משמירת שבת, על כן רק כששמר אותה בקביעות לצורך מצוה נענש, אבל בשמירת שבת שיותר ניכר הדבר, נענש הוא כששמר בקביעות אפי' שלא לצורך מצוה, וכן כששמר לצורך מצוה אפי' שלא בקביעות).

ומוסיף הגר"מ פיינשטיין דמה שכתב הרמב"ם שאין מונעים אותו, זהו רק כשעושה שלא בקביעות, ומה שכתב שעשה כדי לקבל שכר, אין הכוונה שהוא באמת מקבל שכר, אלא שהגוי חשב שהוא יקבל שכר.

והנה ברדב"ז רואים שגם כשעושה בקביעות אין מונעין אותו, והוא אפי'

235 מלכים פ"י ה"

236 כ"ל

מקבל שכר, והאגרות משה דוחה את דבריו, ומוסיף על זה וז"ל ואין אנו אחראין על הספרים הנמצאים מחדש באיזה כתב יד, שיש לתלות שאיזה טעות נפל בהכתב יד, או שתלמיד אחד הוסיף זה בטעות עכ"ל.

ואף שהרמב"ם בפירוש המשניות²³⁷ כתב שעכו"ם שעשה מצוה מקבל שכר, מבאר האגרות משה דזהו רק על מצוות דהקדש וצדקה וכדומה, שמצינו בבלק שקיבל שכר על הקרבנות שהביא וכן בצדקה וכו' וכן בשכר שיחה נאה אבל ברוב המצוות אין לגוי שום שייכות אליהם ואין סיבה שיקבל שכר עיי"ש.

הרי לפנינו ב' דעות שחלוקות בצורה קיצונית, לדעת הרדב"ז (או תלמידו כדברי האגר"מ) גוי שעושה מצוה מקבל שכר, ובלבד שיעשה זאת כאינו מצווה ועושה ולא שיעשה לשם חיוב, ומוסיף הרדב"ז על כך וז"ל ומכל מקום במצות שצריכין קדושה וטהרה כגון תפילין וספר תורה ומזוזה אני חוכך להחמיר שלא יניחו אותן לעשותן עכ"ל.

ולדעת האגרות משה גוי שעושה מצווה אינו מקבל שכר כלל, ואם הוא עושה כן בקביעות לשם מצווה הוא אפי' נענש על כך.

ומצאתי דגם האבי עזרי²³⁸ כתב בצורה פשוטה דגוי לא מקבל שכר על מצוות שפטור ועושה, ושונה דינו מנשים שמקבלות שכר על כך.

וראיתי מציינים למדרש קהלת א' ט', שם מבואר שהקב"ה עתיד לומר שכל מי שלא אכל חזיר שיבוא ויטול שכרו, ויש הרבה גוים שלא אכלו והם באים לקבל שכר והקב"ה דוחה אותם באיזה טענה עיי"ש, ומשמע שגוים מקבלים שכר על מצוות.

237 תרומות בסוף פ"ג

238 הלכות ת"ת פ"א הי"ג

וכן הרבה מפרשים דנו איך האבות שמרו שבת ותירצו תירוצים שונים, ולפי האגרות משה קשה גם כן איך שמרו את שאר המצוות וקושיה זו לא הוזכרה בספרים.

ור' עקיבא אייגר²³⁹ כתב דיש להקפיד על משרתת גויה שרוצה להתגייר, שלא תשמור שבת לגמרי, אלא תעשה איזה מלאכה, ולפי דברי האגר"מ היה צריך להקפיד שלא תשמור כלל מצוות.

ובפרשת דרכים בדרוש השלישי כתב דאם היה לאבות דין של בני נח, אם כן הם קיבלו שכר כמי שאינו מצווה ועושה, ולכן לא זכיתי להבין את דברי האגרות משה וצ"ע.

גר שמל ולא טבל האם ישמור שבת

בספר תורת רבנו שמואל סלאנט (סימן לא) הובא מעשה שהיה בירושלים בשנת תר"ח בעת שהגר"ש מסלנט היה בחו"ל ומינה את הגאון ר' אשר לעמיל זצ"ל מחכמי בית דינו שיהיה רב במקומו, והגיע לפני הב"ד גוי ממדינת מרוקו ונימול לפניו וכשהגיע שבת הוא עוד לא טבל, כיון שמטבילים את הגר רק אחרי שנתרפא ממילתו, והורה לו הגאון הנ"ל שיכתוב אותיות בשבת כדי שלא יהיה בכלל גוי ששבת, דכל זמן שלא טבל יש לו דין של גוי, וכך עשה הגר ואחרי השבת כשנודעה ההוראה הזו טענו חכמי ירושלים שהוראה זו היא טעות, ותמיד נהגו שגוי שמל ולא טבל שומר שבת.

וערך הגאון הנ"ל מכתב ארוך כעשר עמודים ובו ביאר את שיטתו וגם דן הרבה בסוגיה של גוי ששבת, ושלח את המכתב לגר"ש מסלנט, וכן שלח את דעתו לבעל הערוך לנר, ושתייהם השיבו לו שטעות הורה, וגר שמל ולא טבל

מותר לו לשמור שבת, והגר"ש מסלנט אף טען שצריך הוא לשמור שבת, ונביא בסייעתא דשמיא בקצרה את השיטות.

דעת הגר"א לעמיל - אסור לו לשמור שבת

את דבריו הוא מבסס על דברי הגמ' ביבמות מו. תנו רבנן גר שמל ולא טבל ר' אליעזר אומר הרי זה גר וכו' טבל ולא מל ר' יהושע אומר הרי זה גר וכו' וחכמים אומרים טבל ולא מל, מל ולא טבל, אין גר עד שימול ויטבול, ושם בעמוד ב' א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול, ומבואר שם בגמ' שהחכמים שמוזכרים הם דעת ר' יוסי, וראינו בגמ' שר' יוחנן הכריע כדעה זו, וכך כתב הרמב"ם²⁴⁰ וז"ל גר שמל ולא טבל או טבל ולא מל אינו גר עד שימול ויטבול, וכך פסק גם בשו"ע²⁴¹, וטען הגאון ר' אשר לעמיל דכיון שאינו גר ממילא יש עליו את האיסור שיש על גוי לשבות, דמהיכן פקע איסור זה.

דעת הערוך לנר - מותר לו לשמור שבת

הערוך לנר²⁴² השיב לו שהוא בדק במקומות שמקבלים גרים והשיבו לו שגם הם מעולם לא הקפידו על כך שיחלל הגר שבת קודם הטבילה, ומבאר הערוך לנר את הסיבה לכך שאחר שמילת הגר נקראת ברית שהרי מברכים עליה כורת הברית²⁴³ וכן שבת נקראת ברית²⁴⁴ איך אפשר לומר שאחרי שאדם נכנס בברית אחת יהיה אסור לו לקיים את הברית האחרת.

דעת הגר"ש מסלנט - צריך הוא לשמור שבת

240 בפ"ג מהלכות איסורי ביאה ה"ו

241 יו"ד סי' רס"ח

242 בנין ציון סימן צא

243 שבת קלז

244 שבת קלב

הגר"ש מסלנט השיב גם כן כערוך לנר שמותר לו לשמור שבת, ואמנם הוכיח הוא זאת ממקום אחר עיי"ש את ראייתו, (תורת רבנו שמואל סלאנט סימן לא) והוסיף הגר"ש מסלנט דלא זו בלבד שמותר לו לשמור שבת, אלא צריך הוא לשמור שבת, ונביא כאן חלק מלשונו.

הנה קיימא לן דגר שמל ולא טבל ונמלך וחזר מהגירות, דינו כגוי לכל דבר, ואם אחר כך בתוך הזמן רצה להשאר בדת יהודית, צריך להטיף דם ברית קודש, לדעת רוב הפוסקים שסוברים דגוי מהול שרוצה להתגייר צריך להטיף דם ברית קודש.

ואם כן אם נאמר דמחויב הוא בעשיית מלאכה²⁴⁵, נהי נמי דמה שעושה המלאכה הוא מטעם שציוונו עליו לעשות, עם כל זה הרואה שעושה מלאכה יאמר שחזר מהגירות, ואחר כך כשיראה שמטבילין אותו יאמר שרצונו עוד הפעם להשאר בדת יהודית, ומתוך זה יורה הלכה דגר שמל ולא טבל וחזר מהגירות, ואחר כך רצונו להשאר בדת יהודית אין צריך להטיף דם ברית קודש, ובכמה מקומות מצינו שהחכמים עקרו איזה דבר בשביל חשדא.

ולכן נראה לי ברור משני טעמים הללו, (כאן הזכרנו רק אחד) שאסור הוא בעשיית מלאכה ויתנהג בשביתת שבת כדין תורה.

דעת האמרי יושר - בספק זה נחלקו כבר הראשונים

כל גוי שבא להתגייר צריך לעשות ג' דברים, (א) לקבל מצוות, (ב) למול, (ג) לטבול.

ומשמע בגמ' וכך מבואר בפוסקים²⁴⁶ שזהו הסדר שצריך להיות דוקא, קודם קבלת מצוות ואח"כ מילה, ואחרי שיבריא ממילתו יטבול, ועיין עוד בס' רס"ח.

245 כלומר כל גוי שמל ועוד לא טבל.

246 ביורה דעה ס' רסח

ובספר אמרי יושר סימן קל הביא הגאון ר' מאיר אריק זצ"ל דנחלקו הראשונים איזו קבלת מצוות מקבל הגר לפני שמל.

דעת התוס' והרא"ש שהוא מקבל על עצמו לשמור מעתה ואילך את כל המצוות.

אבל דעת הר"ן שהוא מקבל על עצמו כעת, שבהמשך אחרי שיטבול הוא יקיים את כל המצוות.

וכתב הגאון הנ"ל שאפשר ששורש מחלוקתם היא האם גר שמל ולא טבל יכול לשמור שבת.

לדעת התוס' והרא"ש הוא יכול לשמור שבת, ולכן אין שום בעיה שהוא יקבל על עצמו לשמור את כל המצוות כולל שמירת שבת כבר כעת, שהרי יכול הוא לשמור שבת אחרי המילה.

אבל דעת הר"ן שגר שמל ולא טבל לא יכול לשמור שבת, ולכן אינו יכול לקבל על עצמו כעת את כל המצוות, שהרי יש את שמירת שבת שאינו יכול לשמור עד שיבריא מהמילה ויטבול, ולכן הוא מקבל על עצמו שאחרי שיבריא ויטבול הוא יתחיל לקיים את כל המצוות.

סיכום הדעות לגבי שמירת שבת במי שמל ולא טבל

(א) שיטת הגר"א לעמיל שאסור לו לשמור שבת.

(ב) שיטת הערוך לנר שמותר לו לשמור שבת.

(ג) שיטת הגר"ש מסלנט שצריך הוא לשמור שבת.

והגאון ר' מאיר אריק כתב דאפשר דזוהי מחלוקת שנחלקו בה כבר הראשונים.

האם גוי ששומר שבת גזול איזה דבר

בגמ' בסנהדרין נח: מבואר שגוי ששומר שבת חייב מיתה, שנאמר יום ולילה לא ישבותו, ושואלת הגמ' מדוע איסור זה אינו בכלל הז' מצוות של בני נח, כלומר הגמ' לעיל בדף נו. מונה שבע מצוות שנצטוו בני נח, ומדוע הגמ' לא הוסיפה מצווה זו לרשימה, והיתה אומרת שיש שמונה מצוות.

ועונה הגמ' דכל השבע המצוות הם מצוות שהבני נח מזהירים שלא לעשות איזה דבר, אלא להיות בשב ואל תעשה, כגון לא לגנוב ולא לרצוח וכדו', מה שאין כן בשבת הם נצטוו לקום ולעשות מלאכה, וזה לא נכלל במנין השבע מצוות עיין שם.

ועוד אומרת שם הגמ' שגוי שעסק בתורה חייב מיתה, ושואלת הגמ' כנ"ל מדוע מצווה זו אינה נכללת בז' מצוות של בני נח, ועונה הגמ' דגוי שעוסק בתורה הרי הוא כגזול או כבא על נערה המאורסה, ומצוות אלו כבר נכללו בתוך הז' מצוות.

והנה ממה שהגמ' מתרצת רק על גוי שעוסק בתורה, שהרי זה בכלל גזל, ועל גוי ששומר שבת הגמ' מתרצת תירוץ אחר, מדבר זה משמע קצת שהאיסור של גוי לשמור שבת אינו קשור לאיסור גזל.

אבל ברמ"ה בסוגיה שם מבואר דכל מה שאין איסור גזל הוא רק אם הגוי שובת באחד מימות השבוע, ואף שיש בכך איסור כמבואר בגמרא מכל מקום אין בכך איסור גזל, אבל גוי ששובת בשבת יש לו איסור גזל.

וצריך להבין מה הוא חיסר מהיהודים על ידי שביתתו, דהלא אם הוא אינו מחסר כלום על ידי שביתתו איך יהיה כאן איסור גזל, ושמעתי שיש מבארים דכיון שהוא מכניס עצמו בין המלך והמלכה וכן"ל ממילא הוא גזול

את פרטיותם וצ"ע, ועיין בספרנו זה בפרשת ויגש בהערות שם הובא בשם
היעב"ץ מה גוזל גוי שלומד תורה.

* * * *

ברוך רחמנא דסייען

